

Slikovnica kao alat inkluzivne prakse

Biketa Caktaš, Branka

Postgraduate specialist thesis / Završni specijalistički

2023

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Education and Rehabilitation Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:158:871198>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-11-27**

Repository / Repozitorij:

[Faculty of Education and Rehabilitation Sciences - Digital Repository](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Poslijediplomski specijalistički studij
Rana intervencija u edukacijskoj rehabilitaciji

Branka Biketa Caktaš

SLIKOVNICA KAO ALAT INKLUZIVNE PRAKSE

SPECIJALISTIČKI RAD

Zagreb, rujan, 2023.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

Poslijediplomski specijalistički studij
Rana intervencija u edukacijskoj rehabilitaciji

Branka Biketa Caktaš

SLIKOVNICA KAO ALAT INKLUZIVNE PRAKSE

SPECIJALISTIČKI RAD

Mentor:
prof. dr. sc. Anamarija Žic Ralić

Zagreb, rujan, 2023.

Zahvale i posvete

Pišući ovaj rad uživala sam potporu, ljubav i strpljenje svoje obitelji. Zahvalna sam svom suprugu Marinu na svim riječima i djelima ohrabrenja i poticanja. Rad posvećujem svojoj kćeri Evi:

Draga Eva, želim ti pokazati da je učenje važna životna vrijednost. Od tvoje najranije dobi bile smo uronjene u slikovnice i istraživanje čarobnog svijeta koji živi u tim sjajnim djelima. Zahvalna sam što obje učimo, imamo priliku razvijati se i voljeti se unutar naše male obitelji. Voli te mama!

Zahvaljujem se Narodnoj knjižnici „Petar Preradović“ Bjelovar, ravnateljici Vjeruški Štivić, mag. bibl. i divnim ženama na Dječjem odjelu – za vas ništa nije neizvedivo, sve se može učiniti s osmjehom na licu. Hvala Branki Mikačević, mag. bibl., Tatjani Petrec, mag. bibl. i Ivani Blažeković, mag. bibl.

Zahvaljujem se svojoj mentorici prof. dr. sc. Anamariji Žic Ralić koja me podržala u istraživanju ove teme i poticala na novo učenje.

Hvala I.B.!

SLIKOVNICA KAO ALAT INKLUZIVNE PRAKSE

SAŽETAK

Dječja literatura koja portretira likove djece s teškoćama i osoba s invaliditetom može služiti kao razvojni poticaj prema osviještenosti, razumijevanju i prihvaćanju osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju. U ovom radu istraživački interes vezan je uz prikaz djece s teškoćama u razvoju u slikovnicama. Analizirano je 27 slikovnica u kojima se pojavljuje barem jedan lik djeteta s teškoćom u razvoju ili osobe s invaliditetom. Istraživanje je pokazalo da gotovo tri četvrtine analiziranih slikovnica likove oslikava multidimenzionalno što pridonosi vjerodostojnosti. U analiziranim slikovnicama prevladava socijalna perspektiva koja na teškoću ili oštećenje gleda kao na interakciju između individualnih karakteristika i okolinskih faktora. Izabrane slikovnice prikazuju likove i situacije koje potiču djecu na razmišljanje.

KLJUČNE RIJEČI: slikovnica, prikaz djece s teškoćama u razvoju, socijalna perspektiva

PICTURE BOOK AS A TOOL OF INCLUSIVE PRACTICE

SUMMARY

Children's literature that portrays the characters of children with disabilities and people with disabilities can serve as a developmental stimulus towards awareness, understanding and acceptance of people with disabilities and children with developmental disabilities. In this paper, we are interested in the depiction of children with developmental disabilities in picture books. 27 picture books were analyzed in which at least one character of a child with a developmental disability or a person with a disability appears. The research showed that almost three quarters of the analyzed picture books depict the characters multidimensionally, which contributes to credibility. In the analyzed picture books, the social perspective prevails, which views the difficulty or impairment as an interaction between individual characteristics and environmental factors. The selected picture books show characters and situations that encourage children to think.

KEYWORDS: picture book, children with disabilities, social perspective

SADRŽAJ:

1. Uvod	1
2. Slikovnica kao alat inkluzivne odgojno-obrazovne prakse	2
2.1. Inkluzivna dječja literatura	7
2.2. Slikovnica – prozor i zrcalo	10
2.3. Karakterizacija likova koji prikazuju osobe s invaliditetom i djecu s teškoćama u razvoju	11
2.4. Ilustracije u slikovnicama	14
2.5. Medicinski model nasuprot socijalnom modelu invalidnosti u slikovnicama	16
2.6. Smjernice za odabir kvalitetne slikovnice	18
2.7. Metodičke smjernice	22
3. Problem i cilj istraživanja	26
3.1. Kvalitativna analiza sadržaja	27
4. Rezultati analize i interpretacija	30
4.1. Manifesna analiza sadržaja i interpretacija	37
4.2. Latentna analiza sadržaja i interpretacija	51
5. Zaključak	56
6. Literatura	58
7. Popis slikovnica	62
8. Popis tablica i slika u tekstu	63

1. Uvod

Suvremeni hrvatski vrtići – ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja provode inkluzivnu praksu temeljem pozitivnih zakonskih akata: Zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju (NN 10/97, 57/22), Državnom pedagoškom standardu (NN 63/08) te Nacionalnom kurikulumu za predškolski odgoj i obrazovanje (NN 05/15). Pitanje odgoja i obrazovanja djece s teškoćama u razvoju, pristup odgojno-obrazovnim uslugama te ranoj intervenciji uvijek je u žiži interesa znanstvenika i stručnjaka u samom odgojno-obrazovnom procesu. Sve više djece s teškoćama u razvoju uključeno je u redovne programe ustanova za rani odgoj i obrazovanje i osnovnih škola. Sama fizička blizina djece tipičnog razvoja i djece s teškoćama u razvoju ne garantira oživotvorenje svih vrijednosti koje promovira inkluzija. Mogući alat za svladavanje ove prepreke mogao bi biti poticanje razvoja dječje kompetencije pismenosti, građanske kompetencije te osobne i socijalne kompetencije kroz slikovnicu. Slikovnica je, kako je to uobičajeno reći, prva djetetova knjiga. Stručnjaci za rani odgoj i obrazovanje izabiru dječju literaturu koju prezentiraju i interpretiraju djeci. Dječja literatura s temom teškoća u razvoju i invalidnosti može pomoći djeci da osvijeste, razumiju i prihvate djecu s teškoćama u razvoju. Osim toga, ova vrsta literature postaje zrcalo i prozor za djecu kojoj je namijenjena: zrcalo kada zrcali doživljaje i osjećaje pa djetetu omogućuje empatiju i dijeljenje sličnosti, a prozor kada omogućuje novo iskustvo.

U radu se koristi „*people first*“ jezik (Adomat, 2014): dijete s teškoćama u razvoju, osoba s oštećenjem vida, osoba s oštećenjem u intelektualnom funkcioniranju itd. Rad se bavi pitanjem prikaza djece s teškoćama u razvoju i invalidnih osoba u slikovnicama koje se mogu pronaći na hrvatskom jeziku. Važnost posredovanja iskustva djece s teškoćama u razvoju kroz slikovnice prepoznaju odgojno-obrazovni djelatnici u svakodnevnom radu u vrtićima i školama stoga je ova tema relevantna u aktualnoj hrvatskoj odgojno-obrazovnoj praksi.

2. Slikovnica kao alat inkluzivne odgojno-obrazovne prakse

Uobičajeno je za slikovnicu reći da je prva djetetova knjiga i osnovni alat rane pismenosti. Bez slikovnice, djetinjstvo ne bi bilo upotpunjeno doživljajima, poticajima i maštom. Martinović i Stričević (2011) određuju slikovnicu kao „knjigu za djecu koja se sastoji pretežno od slika ili samo od slika ili crteža“ (str. 39), preciznije kao „prvi strukturirani čitateljski materijal namijenjen djeci“ (str. 40). Američko udruženje knjižničara (ALA, 2023) definira slikovnicu kao različitu od ostalih knjiga s ilustracijama, kao onu koja djetetu nudi vizualno iskustvo. Slikovnica objedinjuje priču, temu ili koncept koji se razvija kroz slijed slika koje čine priču, a usklađena je s dječjim razumijevanjem svijeta i mogućnostima. Pardeck (2005) smatra da je slikovnica posebna vrsta književnosti dizajnirana posebno za djecu. Slikovnice reflektiraju osjećaje i misli djeteta o nekoj temi ili području interesa. Kroz slikovnicu djeca mogu projicirati svoje unutarnje doživljaje na likove s kojima se susreću na stranicama. Slikovnice pružaju sigurno ozračje za istraživanje i suočavanje s mnogim temama na ne-prijeteći način (Pardeck, 2005).

Teškoće u razvoju odnose se na (Zakon o Registru osoba s invaliditetom, 2022; Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju, 2015; Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe, 2008):

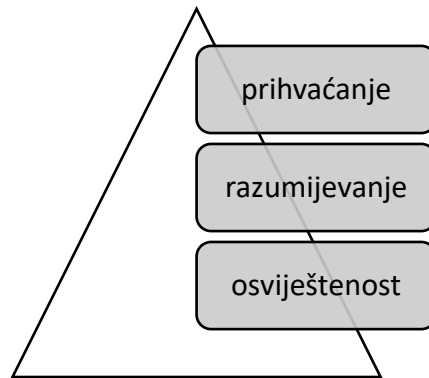
1. Oštećenje vida (sljepoća i slabovidnost)
2. Oštećenje sluha (gluhoća i naglušost)
3. Gluhosljepoća kao jedinstveno oštećenje
4. Oštećenja govorno-glasovne komunikacije (govor, glas, jezik, čitanje, pisanje)
5. Specifične teškoće u učenju (specifične teškoće u učenju su smetnje u području: čitanja - disleksija, aleksija, pisanja - disgrafija, agrafija, te računanja - diskalkulija, akalkulija)
6. Tjelesno oštećenje (tjelesnim invaliditetom smatraju se oštećenja, deformacije, funkcionalne ili motoričke smetnje)
7. Intelektualne teškoće (ispodprosječno intelektualno funkcioniranje praćeno smanjenom razinom dvije ili više adaptivnih vještina (komunikacija, briga o sebi, stanovanje, socijalne vještine, snalaženje u okolini, samousmjeravanje, zdravlje i sigurnost, funkcionalna akademska znanja, slobodno vrijeme, rad)
8. Mentalne teškoće (psihički poremećaji)

9. Poremećaj iz spektra autizma
10. Više vrsta oštećenja
11. Rijetke bolesti
12. Kronične bolesti – posljedica invaliditet

Slikovnice koje portretiraju i prikazuju djecu s teškoćama u razvoju kao likove dugo su bile rijetkost i u inozemnoj, a time i u domaćoj literaturi. Iako se broj takvih bibliografskih jedinica povećao, ipak manji broj slikovnica problematizira ovu tematiku. U starijim izdanjima (Blaska, 2004) izdvaja se stereotipno prikazivanje osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju – teškoća / invaliditet se predstavlja kao bolest koju treba liječiti i izliječiti ili pak kao abnormalnost koju treba ispraviti ili korigirati. Najčešća dihotomija stereotipnog prikaza osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju bio je lik ne posve ljudskih karakteristika, prijetnja sebi i društvu, a s druge strane prikazivani su kao sveci, nevini likovi ili pak likovi koji izazivaju sažaljenje kod čitača. U ranim izdanjima, mladi čitač / slušač izložen je takvim sadržajima o likovima koji prikazuju osobe s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju da u njega izazivaju osjećaj sažaljenja ili pak straha. Blaska (2004) zaključuje kako djeca, umjesto da povećavaju i razvijaju razumijevanje i prihvaćanje osoba s invaliditetom, djeca uče što ih razlikuje i odvaja od ostatka društva. No, do društvenih promjena dolazi 70-ih godina prošloga stoljeća koje su donijele socijalnu osviještenost i građanska prava osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju. Takve promjene reflektirale su se i na dječju literaturu koja počinje prikazivati realni život osoba s invaliditetom.

Autori Prater, Dyches, i Johnstun (2006) smatraju da dječje literatura koja portretira likove djece s teškoćama i osoba s invaliditetom može služiti ako razvojni poticaj prema osviještenosti, razumijevanju i prihvaćanju osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju (Slika 1). Osviještenost predstavlja tek površinsku razinu znanja o određenoj temi ili problemu, a odnosi se na spoznavanje razlika koje postoje među ljudima, ne samo na fizičkoj, tjelesnoj i pojavnjoj razini nego i na razlike u snagama, motivaciji, interesima. Izlažući djecu kvalitetnoj literaturi, djeca će uočavati sličnosti i razlike između likova i samih sebe. Vrijednost razumijevanja označava dublju razinu osobnog i kognitivnog uključivanja. Nakon čitanja slikovnice dijete se može zapitati (introspekcija) ili se razvija diskusija s pitanjima: Jesam li se kada rugao osobama s invaliditetom ili djeci s teškoćama u razvoju?, Jesam li ih ignorirao?, Kako se mogu založiti za nekoga s teškoćom ili invaliditetom? Prater i sur. (2006) smatraju da nakon pročitane kvalitetne slikovnice, dijete razvija kompetenciju boljeg razumijevanja samoga sebe, drugih i društvenog problema. Iduća stepenica je vrijednost prihvaćanja drugačijih od nas samih.

No, prihvaćanje zahtijeva emocionalni angažman zbog nužnosti prihvaćanja vlastitih osjećaja i stavova o određenoj temi.

Slika 1. Razvoj vrijednosti kroz slikovnicu (Prater i sur., 2006)

Autori Lemoine i Schneider (2021) promatraju dječju literaturu (sastoji se od slikovnica i knjiga namijenjenih djeci) kao alat za povećanje osviještenosti o teškoćama i invaliditetu: knjige i slikovnice mogu postati alati kojim osnažujemo dijalog o teškoćama, podupiremo obitelji i olakšavamo rad učiteljima i edukacijskim rehabilitatorima. U svom istraživanju analizirale su korpus od 61 dječje knjige i slikovnice o poremećaju iz spektra autizma koje su objavljene u Francuskoj između 2000. i 2019. (podijeljeno u kategorije čitatelja od 3-5 godina, 6-8 godina i 9-11 godina). Zaključuju da se broj izdanih knjiga o poremećaju iz spektra autizma značajno povećao tijekom godina, ali nisu pronađene promjene u kvalitetnom opisu poremećaja iz spektra autizma. S druge strane, Favazza, La Roe, Phillipsen i Kumar (2000) utvrđuju kako djeca uživaju u aktivnosti čitanja uključujući i literaturu koja uključuje prikladnu prezentaciju teškoće u razvoju ili invalidnosti te da na taj način mogu učiti pozitivne stavove prema djeci s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom.

Sotirovska i Vaughn (2021) bavile su se istraživanjem prikaza djece s disleksijom. U svom radu pokazale su neravnotežu u prikazu osoba i djece s disleksijom u pogledu rase, etničke i geografske pripadnosti. Također, rezultati pokazuju da su prikazi u slikovnicama neravnomjerni: u kvalitetnoj literaturi likovi osoba s disleksijom prikazani su kao poduzetni i spremni boriti se za sebe, dok su u drugim knjigama i slikovnicama prikazani stereotipno kao osobe ograničenog iskustva u školi, ograničenih interakcija s vršnjacima i osiromašenih odnosa s drugom djecom. Dječja književnost, kroz prikaz pojedinaca i konteksta, ima snažan utjecaj na to kako djeca izgrađuju razumijevanje o djeci s teškoćama i osobama s invaliditetom, smatraju Sotirovska i Vaughn (2021). Slike i riječi ponuđene u slikovnicama snažno odjekuju u mladim umovima, stoga je važno da slikovnice portretiraju pozitivne i

točne informacije o teškoći u razvoju i to kroz sliku i tekst (Golos i sur., 2012). Istraživači Innes i Diamond (1999) donose rezultate istraživanja koji pokazuju da se dječji stavovi prema osobama s invalidnošću razvijaju u ranom djetinjstvu, u predškolsko i rano školsko doba te da je rano djetinjstvo najbolje doba za učenje i poučavanje djece o različitostima povezanim s teškoćama, oštećenjem i invalidnošću. Neki autori (Altieri, 2008; Blaska, 2004) pokazali su da dječja literatura ima snagu smanjenja strahova i tjeskobe te da se uz pomoć kvalitetnih slikovnica i dječjih knjiga negativni stereotipi mogu zamijeniti pozitivnim stavovima.

Zanimljivo istraživanje provele su McGrail i Reiger (2014) analizirajući 52 naslova dječje literature objavljene između 1999. i 2004. godine koja su uključivala širi spektar teškoća / invalidnosti prikazan u njima: oštećenja vida, oštećenja u intelektualnom funkcioniranju, teškoća u učenju, ADHD, motoričke teškoće i oštećenja. Kvalitativnom analizom istraživale su humor u dječjoj literaturi koja obuhvaća teme osoba s invalidnošću i djece s teškoćama u razvoju. Došle su do zaključka kako likovi s teškoćama / invalidnosti ne samo da cijene humor, nego su i sposobni producirati različite vrste humora. Potiču na građenje razumijevanja teškoća i invalidnosti na takav način da su likovi koje slikovnice prikazuju autentični, realistični i vjerodostojni. Zaključuju kako dječja literatura ima moć komunikacije autentičnog prikaza teškoće ili invalidnosti te pozitivnog utjecaja na život djece tipičnog razvoja i djece s teškoćama u razvoju.

Različitost treba biti shvaćena kao etičko pitanje koje je dio svakodnevnog života, a na samo kao tema opterećena negativnostima o kojoj treba biti raspravljano izolirano smatraju Monoyiou i Symeonidou (2015) te nastavljaju kako dječja literatura treba biti korištena kao alat za razumijevanje i cijenjenje različitosti tako da pomogne svakom djetetu da oblikuje pozitivno samopoimanje.

Prince i Hayden (2021) tvrde kako slikovnice koje portretiraju likove koji prezentiraju spektar različitosti u našem svijetu mogu poticati pravičnost i prihvaćanje. Dječja literatura ima potencijal za podizanje osviještenosti i iniciranja dijaloga o teškoćama i invalidnosti odupirući se ableizmu kojeg definiramo kao diskriminaciju prema osobama s invaliditetom (Atipični, 2023). U izboru literature za djecu potreban je oprez jer neki naslovi osnažuju ableizam kroz tekst, ilustraciju ili karakterizaciju likova.

Istraživanja su pokazala (Adomat, 2014, Cameron i Ruthland, 2006) da povećano izlaganje djece slikovnicama koje oslikavaju likove s teškoćama / invalidnošću može voditi prema pozitivnijim interakcijama između djece s teškoćama i djece tipičnog razvoja, uz pojačavanje samopouzdanja i emocionalne sigurnosti kod djece s teškoćama u razvoju. S druge strane, istraživanja su također pokazala da puko izlaganje djece takvim slikovnicama nije dovoljno da bi se promijenio način razmišljanja (Wilkins, Howe, Seiloff, Rowan i Lilly, 2016). Ukoliko očekujemo pomak od takve

površnosti, potrebno je djeci dati prostora da iznesu svoja mišljenja, potencijalno problematične perspektive i zablude o djeci s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom.

Sve više djece s teškoćama uključuje se u redovne programe u predškolskim i školskim ustanovama (Reiger, McGrail, 2015), no sama blizina djece ne garantira bolje socijalne odnose među njima. Mnoga djeca osjećaju se nelagodno i čudno pored svojih vršnjaka s teškoćama. Autorice smatraju da su na površinskim odnosima različitosti zamijećene i tolerirane, no ostaju duboko ukorijenjeni stavovi koji i dalje razdvajaju vršnjake različitih sposobnosti. Uzrok vide u tome što su djeca tipičnog razvoja usmjerena na zamjećivanje površnih razlika između sebe i djece s teškoćama u razvoju, umjesto na uočavanje sličnosti. Mogućnost za prevladavanje tog jaza vide i u kvalitetnom izboru dječje literature koja može osnažiti ona ponašanja usmjerena na uočavanje sličnosti između djece. Rieger i McGrail (2015) tvrde da učinkovit model prosocijalnog ponašanja za djecu može biti izloženost čitanju, kvalitetnim tekstovima i pričama. Takva praksa može pomoći razvoju dječjeg osvještavanja, razumijevanja i prihvaćanja osoba s invalidnošću i djece s teškoćama u razvoju (Leininger, Dyches, Prater i Heath, 2010) uz njegovanje socijalnog razvoja i prihvaćanje vršnjaka s teškoćama u odgojno-obrazovnoj skupini ili razrednom odjeljenju kod (pred)školske djece. Nedostatak prisnosti s djecom s teškoćama u razvoju jedan je od najznačajnijih razloga razvoja negativnih stavova prema djeci s teškoćama u razvoju smatra Altieri (2008), a nedostatak prisnosti teško je ispraviti jer djeca s teškoćama u razvoju nisu prikladno reprezentirana u dječjoj literaturi i medijima.

Krivo predstavljanje i odsutnost iz dječje literature i medija, smatraju Rieger i McGrail (2015) ima dva štetna učinka: prvo, djeca s teškoćama u razvoju ne pronalaze sebe u literaturi i medijima pa im je teško pronaći prikladne uzore ponašanja i drugo, djeca tipičnog razvoja ostaju neosviještena o različitostima što pojačava nedostatak prisnosti s djecom s teškoćama u razvoju. Zaključuje se da (Mattews, Clow, 2007) nedostatak prikladne dječje literature koja obuhvaća različitosti stvara okružje u kojem su djeca s teškoćama u razvoju nevidljiva za djecu tipičnog razvoja. Autori Rieger i McGrail (2015) drže da korištenje literature s autentičnim prikazom teškoća i invalidnosti može kultivirati pozitivne stavove i oblike ponašanja prema djeci s teškoćama i osobama s invaliditetom, a djeca tipičnog razvoja tada razvijaju bolje razumijevanje i reakcije prema vršnjacima koji su drugačiji od njih samih.

2.1. Inkluzivna dječja literatura

Kleekamp i Zapata (2018) pod inkluzivnom dječjom literaturom smatraju onu literaturu namijenjenu djeci koja promiče različite reprezentacije tijela, umova i iskustava. Inkluzivne slikovnice odnose se na one slikovnice koje govore o likovima različitih fizičkih i kognitivnih mogućnosti. Navedeni autori (Kleekamp i Zapata, 2018) govore o distinkciji dječje literature koja je s jedne strane orijentirana na deficit, a na drugom kontinuumu nude odrednice inkluzivne dječje literature. Priče i tekstovi orijentirani na deficit daju perspektivu medicinskog modela u kojem su likovi označeni etiketom, izdvojeni, čitatelj ih sažalijeva, a kroz djelo se provlači tendencija da je bit „iskustvo deficita“ (str. 1). S druge strane, inkluzivna dječja literatura oslikava likove koji vode aktivan život, multidimenzionalne likove koji, između ostalog, imaju teškoću ili invaliditet. Slikovnicu možemo promatrati kroz metafore zrcala i prozora. Inkluzivna slikovnica promatrana kao zrcalo donosi ideju da djeca s teškoćama u razvoju mogu vidjeti svoja iskustva na stranicama slikovnice što im pomaže da bolje razumiju sebe i bolje interpretiraju svoju okolinu. Kada inkluzivnu slikovnicu promatramo kao prozor nudi nam perspektivu u kojoj djeca tipičnog razvoja koja putem kvalitetne slikovnice i likova mogu iskusiti svijet na drugačiji način.

Autori Lemoine i Schneider (2021) uočavaju generalni pomak izdavača prema tome da dječju literaturu učine inkluzivnom, s druge strane, naglašavaju da samo objavljivanje više naslova o širem spektru teškoća / invalidnosti ne znači da ti naslovi na točan, realističan, ne-stereotipan i pozitivan način oslikavaju djecu s teškoćama ili osobe s invaliditetom. Na tragu navedenog, Dyches, Prater i Leininger (2009) uočili su pomak na bolje – u suvremenoj dječjoj literaturi sve se češće objavljuju naslovi koji oslikavaju likove šireg spektra teškoća / invalidnosti i to s više pozitivnih karakteristika, koji pokazuju odlučnost i koji igraju konstruktivnu ulogu u inkluzivnoj okolini. Istraživači Lemoine i Schneider (2021) predlažu i novu perspektivu - da se kao tematika u dječju literaturu uvrste odnosi među braćom i sestrama (s teškoćama i tipičnog razvoja). Imaginativni razgovori među likovima pomoći će braći i sestrama da lakše izraze svoje emocije, izgrade odnose što može djelovati na opću dobrobit djece i kvalitetniju dinamiku obitelji.

Autori Matthew i Clow (2007) donose deskripciju projekta *In the Picture* kojeg vodi humanitarna udruga *Scope*. Projekt *In the Picture* baziran je na socijalnom modelu shvaćanja oštećenja / invalidnosti. Ovaj projekt donosi *check* listu za odabiranje prikladne literature koja na adekvatan način predstavlja osobe s invaliditetom. Dječji doživljaji bit će obogaćeni proširenjem slike koja uključuje djecu s teškoćama u razvoju i osobe s invaliditetom (*In the Picture*). Cilj projekta *In the Picture* je promovirati spontanu inkluziju djece s teškoćama u razvoju kao dio šire slike različitosti u dječjoj

literaturi. Naglašavaju kako je važno da knjige i slikovnice o djeci s teškoćama u razvoju ne budu etiketirane čak i na polici kao „posebne knjige“ u kojima interes pronalaze samo neki jer literatura može postati baza za prihvaćanje ljudi koji mogu izgledati ili se ponašati drugačije od nas tvrdi Williams (2005).

Grčke autorice Monoyiou i Symeonidou (2015) istraživale su kako je različitost u formi teškoća / invalidnosti, izgleda i rase prikazana u slikovnicama koje su objavljene na grčkom jeziku bilo od grčkih autora ili naslova prevedenih na grčki jezik. Analizirale su pedeset naslova dječje literature namijenjene djeci između šest i dvanaest godina i to izdanja nakon 1990. godine koja ciljaju na različitost u rasi, izgledu te prikaz teškoće ili invalidnosti. Autorice pohvaljuju dječju literaturu koja promovira međusobno poštovanje, prihvaćanje i jednakopravnost jer smatraju kako kroz dječju literaturu djeca oblikuju svoje mišljenje o sebi, svojim vršnjacima i društvu, osjećaju što se očekuje od njih te postepeno grade modele razmišljanja i ponašanja koji odgovaraju konstruiranim ulogama o dječacima, djevojčicama, o djeci s teškoćama u razvoju, osobama s invaliditetom, osobama pripadnicima manjinskih skupina i slično.

Autorice Rieger i McGrail (2015) govore o autentičnoj dječjoj literaturi kojoj izdvajaju ova obilježja:

- autentična dječja literatura donosi realistične prikaze djece s teškoćama u razvoju. Likovi djece s teškoćama u razvoju prikazani su kao individue sa svojim snagama i slabostima. Takva literatura oslikava što sve lik može i ne može učiniti u nekoj situaciji. Autori takvih djela, smatraju Reiger i McGrail (2015), prikazuju likove s teškoćama / invalidnosti tako da je oštećenje ili teškoća samo dio onoga što lik zaista jest, a ne cijela osoba, odnosno lik. Likovi koji prikazuju osobe s invalidnošću ili teškoćom pokazuju u takvim djelima cijeli spektar emocija, što je vrlo slično prikazu likova koji nemaju invalidnost ili teškoće.
- u autentičnoj dječjoj literaturi likovi su dobro zaokruženi i predstavljaju multidimenzionalne osobe koje pripadaju različitim zajednicama u kojima funkcioniraju. Suprotno takvom prikazu likova, pojavljuju se površno opisani likovi, stereotipno prikazani kao žrtve ili osobe koje treba sažalijevati, spasiti ili izliječiti.
- okolina takvih djela je inkluzivna što znači da su osobe prihvaćene kao osobe koje su više slične nego li različite od ostalih članova neke zajednice
- autentična literatura također sadržava točne i ispravne ilustracije, uključujući i prikaz asistivne tehnologije

Osim toga, Rieger i McGrail (2015) donose Blaskinu analizu kvalitetnoga prikaza djeteta s teškoćama u autentičnoj inkluzivnoj dječjoj literaturi (Blaska, 2003, prema Rieger i McGrail, 2015).

Prikazani lik s teškoćama u razvoju u autentičnoj inkluzivnoj dječjoj literaturi:

- promovira empatiju, a ne sažaljenje
- oslikava prihvaćanje, ne ismijavanje
- podržava uspjeh
- promovira pozitivnu sliku o djetetu s teškoćama u razvoju
- pomaže djeci da dobiju točan prikaz teškoće, a samim time i da bolje razumiju određenu teškoću (Prater, Dyches, i Johnstun, 2006, osviještenost – razumijevanje – prihvaćenost)
- prikazuje poštovanje prema osobama s invaliditetom i djeci s teškoćama u razvoju
- zalaže se za stav „jedan od nas“, a ne „jedan od onih“
- koristi jezik koji naglašava prvo osobu, a teškoću na drugom mjestu (*people first* jezik)
- realistično opisuje teškoću ili invalidnost (niti podcjenjuje niti precjenjuje)
- prikazuje likove u realističnom ponašanju

Dječja inkluzivna literatura je jedan od načina na koji se može njegovati humani pogled na ljudske različitosti. Takva čitateljska iskustva omogućuju djeci da uče kako cijeniti, poštovati i prihvaćati različitosti, a time se gradi demokratski pluralizam smatraju Pennel, Wollak i Koppenhaver (2017), a takva ideja promovirana je i u hrvatskom dokumentu Programsko usmjerenje (1991).

2.2. Slikovnica – prozor i zrcalo

„Sve što čitamo izgrađuje nas, čini nas takvima kakvi jesmo.“

(Ullah, Ali i Naz, 2014, prema Monoyiou i Symeonidou, 2015)

Na slikovnice možemo gledati kao na prozore i zrcala (Blaska, 2004). Slikovnica postaje prozor onda kada djetetu omogućujemo iskustvo nečega novoga, a zrcalo onda kada se dijete može uživjeti u lik koji je predstavljen u slikovnici i to tako da dijele slične doživljaje i osjećaje. Sigurjónsdóttir (2015) navodi kako slikovnice mogu mijenjati stavove i znanja o djeci s teškoćama u razvoju. Slikovnica pomaže djetetu interpretirati svijet koji doživljava te svako dijete, i ono tipičnog razvoja i ono s teškoćama u razvoju treba čitati i slušati o likovima u dječjoj književnosti koja su im slična. Sama prisutnost lika s invaliditetom ili lika djeteta s teškoćama u razvoju nije dovoljna, pogotovo ako su likovi loše portretirani pa imaju smanjeni potencijal za pozitivan utjecaj na čitatelje. Suvremene slikovnice realno portretiraju likove osoba s invaliditetom ili djecu s teškoćama u razvoju te čitatelj može naučiti više o teškoći ili oštećenju te izazovima s kojima se osobe i njihove obitelji susreću. Dječja literatura predstavlja zrcala koja omogućuju djeci da se vide u likovima i pričama prikazanim na takav način da prihvaćaju različitosti kod drugih. Na ovakva razmišljanja nadovezuju se istraživački nalazi Lemoine i Schneider (2021) koji smatraju da dječja literatura s temom teškoća u razvoju / invalidnosti može pomoći djeci da bolje razumiju netipična ponašanja i otklone strepnje i strahove. Kvalitetna dječja literatura „postaje zrcalo i filter, može osigurati otvaranje dijaloga za susret ljudi – dva bitna koraka u stvaranju inkluzivnog društva“ smatraju Lemoine i Schneider (2021, str. 10). Pennel, Wollak i Koppenhaver (2017) smatraju da dječja literatura treba osigurati da se sva djeca „pronađu na stranicama knjige“ (str. 411). Metafora o knjigama kao zrcalima, prozorima i vratima je značajna u razvoju identiteta i socijalnih vještina smatraju Bothelo i Rudman (2009) jer poput zrcala, dječja literatura omogućuje djetetu da reflektira i razmišlja o vlastitim mislima, osjećajima i iskustvima. Kad dijete čita o likovima koji su mu slični, ono predviđa poveznice sa svijetom i njegovim mogućnostima dok poput prozora, dječje knjige i slikovnice predstavljaju svjetove koji se razlikuju od svijeta mladog čitača.

2.3. Karakterizacija likova koji prikazuju osobe s invaliditetom i djecu s teškoćama u razvoju

Karakterizacija likova koji prikazuju djecu s teškoćama ili osobe s invaliditetom vrlo je važna jer određuje koncept slikovnice te pristup temi. Sigurjónsdóttir (2015) važnost karakterizacije likova prikazuje u svom istraživanju pa navodi islandske bajke o tri sestre. Dvije starije sestre pokazuju loše ponašanje i nepoštovanje dok je mlađa ljubazna, draga i sklona pomaganju. Starije sestre kažnjene su za svoje loše ponašanje gubitkom dijela tijela (ruke i nosa), a mlađa je nagrađena za svoje poželjno ponašanje lijepim stvarima i udajom za bogatog mladog princa. Autorica Sigurjónsdóttir (2015) iz današnje perspektive sagledava bajku i zaključuje kako je poruka bajke jasna - oštećenje i invaliditet nastali su kao kazna za nepoželjno ponašanje, a u skladu s ulogom spola. Ova bajka dio je islandske tradicije i Islandčani jako dobro poznaju priču pa autoricu zabrinjava poruka koju prenosi (novo izdanje iz 2009. nagrađeno je nagradom za najbolju dječju knjigu Islanda). U bajkama su često oštećenja i devijacije korištene kako bi izazvale atmosferu straha ili sažaljenja. Dovoljno se prisjetiti najmlađih jednostavnih sinova, žena koje ne govore (Brlić-Mažuranić, 2007), vještica lošeg vida ili pak jednookih čudovišta koje se spominju i u domaćoj literaturi. Ponavljajući negativni obrasci o osobama s invaliditetom utječu na to kako razumijemo određeno oštećenje ili teškoću, a djeca su osobito osjetljiva na takve poruke. Veza između moralne pouke priče i oštećenja ili teškoće često je prisutna u klasičnim pričama 19. i 20. stoljeća. U tim pričama oštećenje ili teškoća služi kao upozorenje, kao kazna, razlog za sažaljenje ili simbol zločestoće. Najpoznatiji primjeri su Quasimodo iz Zvonara crkve Notre Damme Victora Hugoa (2005), Klara iz priče Johanne Spyri Heidi (1990) ili pak kapetan Kuka u Petru Panu (J. M. Barrie, 1995). Sve ove priče imaju svoje filmske ili animirane inačice i svjetski su bestseleri. U pričama, djeca mogu prepoznati loše likove po njihovu fizičkom obilježju. Obično su ružni, imaju ožiljke ili im nedostaje dio tijela (gusari, vještice). U suvremenom popularnom djelu J. K. Rowling (2000) o čarobnjaku Harryju Potteru obilježja su nešto drukčija - Harry Potter nosi naočale i ima ožiljak na čelu, a njegovom neprijatelju lordu Voldemortu nedostaje – nos. Osim toga, fokus se premješta na osobu: djeca se povezuju s likom, otkrivaju svoje sličnosti s likom te koriste uočene sličnosti kao bazu za razumijevanje teškoće ili oštećenja (Adomat, 2014). Golos i sur. (2012) tvrde da se negativni stereotipi mogu transferirati kroz dječju literaturu i to putem netočnog portretiranja osoba primjerice oštećena sluha što uključuje stav da se gluhoća može izliječiti slušnim aparatićima ili pak ugradnjom pužnice te da osobe oštećena sluha ne mogu funkcionirati bez pomoći drugih ljudi, da su ljuti ili frustrirani zbog toga što ne čuju. Pozitivno portretiranje likova donosilo bi stav da osobe oštećena sluha mogu živjeti život u punini bez da ih se mijenja ili da budu *popravljeni*. Karakterizacija likova tada je usmjerena na otkrivanje snaga i mogućnosti, a ne samo na oštećenje ili teškoću. Leininger i sur. (2010.) tvrde da

knjige koje realistično i pozitivno portretiraju likove s teškoćama ili invalidnošću imaju potencijal povećanja svjesnosti, razumijevanja i prihvaćanja djece s teškoćama. Dyches, Prater i Camer (2001) upozoravaju kako su likovi s intelektualnim teškoćama ili likovi s poremećajem iz spektra autizma često portretirani kao žrtve i pokazuju vrlo malo inicijative i aktivnosti u pričama što takve slikovnice ne čini kvalitetnim izborom u inkluzivnom okruženju koje želim promicati. Ayala (1999) se nadovezuje i opisuje kako su likovi u nekim slikovnicama i pričama za djecu portretirani kao „jadna mala bića“ (*poor little things*) kako bi izazvali sažaljenje kod čitatelja.

Autori Lemoine i Schneider (2021) su u dječjoj literaturi uočili postojanje stereotipa vezanog uz spol – djevojčice s teškoćama u razvoju češće su prikazivane kao poslušne i podložne, navodeći primjer arhetipskog lika djevojčice u invalidskim kolicima koja je odgovorna učenica. Njihovo istraživanje pokazuje da su razlike u spolu najmanje uočljive prilikom prikazivanja likova s Downovim sindromom, a autori to pripisuju slici koja je prevladavajuća u javnosti – osobe s Downovim sindromom su drage i nježne. U slučaju oslikavanja lika s poremećajem iz spektra autizma, vjerojatnije je da će lik dječaka pokazivati nepoželjne oblike ponašanja utvrdili su Lemoin i Schneider (2011). Čitanje slikovnica s pozitivnim prezentiranjem likova s teškoćama / invalidnošću daje mogućnost djeci da grade kompetencije rane pismenosti istovremeno izgrađujući stav koji promovira snage djece s teškoćama u razvoju i osoba s invaliditetom (Adomat, 2014). Učinak kvalitetne literature ima tendenciju širenja - pozitivno portretiranje likova s teškoćama / invaliditetom može imati učinak, ne samo na djecu koja su izložena takvim sadržajima nego i na odrasle – odgajatelje, roditelje koji dolaze u doticaj s takvom literaturom (Pennell, Wollak i Koppenhaver, 2018). Monoyiou i Symeonidou (2015) drže kako realističan prikaz likova u dječjim knjigama i slikovnicama nosi dobrobit za svu djecu. Likovi trebaju biti multidimenzionalni i kroz radnju iskusiti spektar emocija, nekad prikazani kao snažni likovi koji se bore za sebe i svoja prava, a nekad prikazani kao pasivni i naivni kako u životu zaista i jest, bez zauzimanja crno-bijele pozicije. Djeca tipičnog razvoja tad su potaknuta na razmišljanje o svojim osjećajima prema djeci s teškoćama u razvoju, razmišljanje o međusobnim sličnostima i različitostima te razumijevanje dnevnih rutina djece s teškoćama u razvoju.

S druge pak strane, djeca s teškoćama u razvoju mogu shvatiti da dijele slične priče s ostalim ljudima što im može pomoći da razviju pozitivno razumijevanje samih sebe. Monoyiou i Symeonidou (2015) utvrdile su kako se u slikovnicama često ponavlja radnja u kojoj osoba s različitosti (dijete s teškoćom, osoba s invaliditetom) ne prihvaća bez prethodne intervencije neke osobe ili događaja. Njihovo istraživanje je pokazalo da se radnje i karakterizacija likova u dječjoj literaturi na grčkom jeziku naglašava razlike i reproducira tradicionalne stereotipe o drugačijima pa i djeci s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom. Ayala (1999) upozorava da su likovi djece s teškoćama i likovi osoba s invaliditetom u nekim slikovnicama za djecu prikazani kao *jadne male dušice* („*poor little things*“) koje

pasivno doživljavaju osobnu tragediju ili pak kao superheroji koji uspijevaju usprkos teškoćama (*brave little souls*).

Autorice Sotirovska i Vaughn (2021) tvrde da likovi koji prikazuju djecu s teškoćama i osobe s invaliditetom trebaju biti portretirani kao junaci koji žive punim životom kako bi čitatelji lako formirali vezu s njima zbog njihovog karaktera umjesto njihove teškoće ili invaliditeta. Na taj način dječja literatura postaje pedagoški alat uz pomoć kojeg dijelimo iskustva osoba s invaliditetom. Esencijalno je za likove koji prikazuju djecu s teškoćama i osobe s invaliditetom je to da lik rješava probleme, razvija se, mijenja se i sazrijeva kroz priču. O prikladnoj karakterizaciji likova koji portretiraju osobe s invaliditetom i djecu s teškoćama u razvoju, osobito se referirajući na teškoće u učenju, pisali su autori Prater, Dyches i Johnstun (2006). Smatraju kako likovi trebaju biti prikazani vjerodostojno - lik će reflektirati ugodne osjećaje, ali i stid, frustraciju i osjećaj isključenosti. Potrebno je multidimenzionalno portretiranje lika, u dubinu i širinu, kako bi se dočarao razvoj lika. Pobuđena doživljajima takvih slikovnica, djeca se mogu povezati s likovima jer su prikazani iskreno i realno.

„To su priče o ljudima – ljudima na čije su živote utjecale etikete o teškoći / invalidnosti, ali njihovi životi nisu diktirani tim etiketama“ (Kleekamp i Zapata, 2019, str. 7)

2.4. Ilustracije u slikovnicama

Ilustracije u slikovnicama neizostavni su dio slikovnice te stoga trebaju biti u skladu s tekstem (Batarelo Kokić, 2015; Korda, 2020; Martinović i Stričević, 2011). Ilustracije mogu pomoći odrediti ozračje, definirati i razvijati lik ili zaplet, dodati drugačiju perspektivu ili pak osnažiti tekst ili priču. No, Golos i sur. (2012) navode kako ilustracije koje se tiču različitog kulturalnog miljea ili pak invaliditeta ili oštećenja mogu sadržavati stereotipe ili pak negativne informacije pa navode analizu ilustracija dvadeset slikovnica za djecu između četvrte i osme godine koje problematiziraju prikaz osoba oštećena sluha te došli do rezultata koji pokazuju kako ilustracije ne prikazuju osobe s oštećenjem sluha kroz socijalni model. Umjesto toga, slično kao i tekst, ilustracije su češće prikazivale medicinski model – stanje ili oštećenje koje se treba popraviti medicinskim intervencijama kako bi se osoba uklopila među čujuće ljude. Autori Matthew i Clow (2007) tvrde da je potrebno više inkluzivnih ilustracija u slikovnicama i dječjim knjigama pa donose citat (Bookmark, 2006, prema Matthew i Clow, 2007, str. 70) komentar djeteta koje je sudjelovalo u jednoj radionici: „Nema mnogo knjiga o gluhim likovima. To je tužno zato što i ja želim vidjeti sebe u knjigama kao što se vide čujuća djeca“. Isti autori prenose citat dječje ilustratorice Jane Ray (Matthew i Clow, 2007, str. 72): „Mislim da je dio problema u tome što smo paralizirani strahom od uvrede, da nekako ne učinimo još gore. Ali što može biti gore od toga da nisi uključen, da si ignoriran da je tvoja egzistencija negirana?“. Ova izjava sažima osjećaj nećkanja i nelagode ilustratora da kroz svoj rad nešto krivo ne prenese ili interpretira što bi moglo potencijalno naštetiti djeci dok je s druge strane svijest o uključivanju esencijalno naglašena. Monoyiou i Symeonidou (2015) tvrde kako ilustracije uvelike doprinose prezentiranju lika kao aktivnog sudionika u svakodnevnim aktivnostima pa ističu da neke slikovnice tekstem čak i ne pokazuju da se radi o teškoći / invalidnosti, nego samo ilustracijom što nam opet govori o kongruentnosti teksta i ilustracije u slikovnicama.

Kvalitetne ilustracije, smatraju Prater i sur. (2006), odnose se na vizualnu interpretaciju priče, prikladan stil, obogaćivanje teksta i umjetnički aspekt. Kvalitetna vizualna interpretacija pomoći će čitatelju interpretirati i razumjeti priču, a mlađa djeca koja su u procesu stjecanja kompetencija rane pismenosti mogu prepričati priču služeći se ilustracijama. Sam stil ilustracija treba biti u skladu s pričom i dobi djeteta kojemu je namijenjena. Osim toga, ilustracije trebaju biti privlačne djeci. Kvalitetna ilustracija obogaćuje temu i zaplet priče gradeći i ozračje priče: „Ilustracije stavljaju u vizualnu formu ono što riječi govore ili što tek nagovješćuju. Ponekad su ilustracije produžetak teksta (Prater i sur., 2006., str. 17). Umjetnički stil ilustracija odnosi se na ritam, ravnotežu, isticanje, prostor i jedinstvo.

Kvalitetna ilustracija vodi brigu o umjetničkom stilu kroz uporabu boja, oblika, linija i grafičke forme teksta.

2.5. Medicinski model nasuprot socijalnom modelu invalidnosti u slikovnici

Pojam *disability* opisuje individualno oštećenje ili različitost (Matthew i Clow, 2007). Takvo shvaćanje definira se s medicinskog stajališta i traži medicinske intervencije i tretmane kako bi se prevladao ili izliječio problem *ne-sposobnosti (dis-ability)*. Alternativa medicinskom modelu je socijalni model u kojem se teškoća ili oštećenje opisuje kao socijalna barijera koja onemogućuje jednakopravne mogućnosti, dakle potrebna je socijalna promjena koja uravnotežuje i izjednačuje mogućnosti. Konferencija Nevidljiva djeca održana u Ujedinjenom Kraljevstvu 1995. upozorila je na udio djece s teškoćama u razvoju koja se ne prikazuju kao likovi u dječjoj literaturi: slika osoba s invaliditetom često je prezentirana kroz likove tragičnih žrtava, primatelja pomoći ili pak tako da su u potpunosti definirani svojom teškoćom ili oštećenjem. S druge strane, mogu se prikazivati kao sveci ili osobe s nadljudskim kvalitetama. Oba prikaza nisu realna niti vjerodostojna navode Matthew i Clow (2007).

O medicinskom modelu progovaraju i Golos i sur. (2012) te navode kako su analize slikovnica pokazale da se osobe oštećena sluha u slikovnicama češće prikazuju iz perspektive medicinskog modela (oštećenje koje treba popraviti), a manje kao pripadnici manjinske kulture osoba oštećena sluha (*Deaf culture* – veliko slovo označava pripadnost kulturi, pripadnost zajednici osoba oštećena sluha). Autore zabrinjava takvo stanje jer djeca oštećena sluha često žive s osobama oštećena sluha i oni su im modeli ponašanja te rano izlaganje djece netočnim informacijama i predrasudama može dovesti do internalizacije takvih stereotipa što negativno utječe na stvaranje slike o sebi kod djece oštećena sluha. S druge strane, ako djeca čitaju i budu izložena sadržajima s pozitivnim modelima ponašanja tada raste vjerojatnost razvoja pozitivne slike o sebi, samopouzdanja te realizacije pozitivnih socijalnih interakcija s drugom djecom. Osim utjecaja na čitatelje s oštećenjem sluha, slikovnice također imaju potencijal izlaganja čujućih čitatelja zajednici osoba oštećena sluha što vodi ka boljem razumijevanju.

Likovima koji su portretirani s patološke (medicinske) perspektive osnovne karakteristike vežu se uz teškoću ili oštećenje, na ono što liku nedostaje ili pak na to kako teškoća ili oštećenje negativno djeluje na lik, primjerice prikazuje lik u ljutnji, u opasnosti ili socijalno izoliranim. Tada se otvara mogućnost popravljivanja, tj. izlječenja i medicinske perspektive. (Golos i sur., 2012).

Autori Lemoine i Schneider (2021) navode da se velik pomak uočio od UNESCO-ve Svjetske konferencije o posebnim obrazovnim potrebama 1994. godine (UNESCO, 1994) kada se sa segregacijskog modela postupno prešlo na integracijski model pa u konačnici na suvremeni inkluzijski model. Istovremeno paradigma se pomiče i s medicinske perspektive koja izjednačuje teškoću ili oštećenje s osobom prema socijalnoj perspektivi u kojem je teškoća ili oštećenje gledana kao

interakcija između individualnih karakteristika i okolinskih faktora. Golos i sur. (2012) došli su do rezultata koji pokazuju da portretiranje gluhoće u dvadeset dječjih knjiga i slikovnica za djecu između četvrte i osme godine, objavljenih između 1991. i 2008. godine, djecu oštećena sluha prikazuju u okvirima patološkog pogleda na oštećenje s izraženim stereotipnim nepoželjnim ponašanjima. Značajno manje naslova djecu oštećena sluha prikazuje u socijalnoj perspektivi kao aktivne sudionike, korisnike znakovnog jezika i tehnologije te kao ravnopravne članove zajednice.

Autori Prince i Hayden (2021) tumače medicinski i socijalni model prema dokumentu Disability in Public Health (2021). Medicinski model opisuje teškoću / invalidnost kao rezultati zdravstvenog stanja, bolesti ili traume koja utječe na fizičko, psihološko i kognitivno stanje osobe. Model se usredotočuje na prevenciju, tretman ili lijek. Suprotno, socijalni model fokusira se na prepreke s kojima se susreću osobe s invaliditetom. S tog stajališta, aktivnosti osobe su više ili manje limitirane ne samom teškoćom, oštećenjem ili invalidnošću nego socijalnim očekivanjima i percepcijom teškoće i invalidnosti.

Mogli bismo zaključiti s pitanjem istraživača Lemoine i Schneider (2021) može li dječja literatura pomoći savladati stereotipe vezane uz teškoće u razvoju općenito. Odgovaraju kako sve ovisi o okolini: „(...)socijalni model naglašava važnost okoline u određivanju hoće li neko oštećenje postati *disability* (*ne-sposobnost*) ili će se okolina prilagoditi na takav način da reducira utjecaj oštećenja i olakšava inkluziju“ (Lemoinei Schneider, 2021, str. 10).

2.6. Smjernice za odabir kvalitetne slikovnice

Kako odabrati kvalitetnu slikovnicu koja promiče inkluziju, osviještenost, prihvaćanje i razumijevanje pitanje je koje si postavljaju prosvjetni radnici u svojim predškolskim ustanovama i školama. Slikovnica će u odgojno-obrazovnim parametrima postati zrcalo i prozor stoga valja posvetiti pozornost izboru kvalitetnog djela koje će pridonijeti inkluzivnim vrijednostima. Proces izbora i kriteriji za izbor takve građe bili su u žiži interesa nekih istraživača. Autori Dyches i Prater (2000) navode kako u obzir valja uzeti literarne standarde (smatraju kako je jedan od pokazatelja kvalitete i književna nagrada za djelo koje razmatramo). Osim toga, smatraju isti autori, djelo treba uključivati osoban prikaz teškoće u razvoju ili invalidnosti te demonstrirati uvriježena i prihvaćene prakse poput prikladnog terapijskog ili rehabilitacijsko-edukacijskog postupka. Nadalje, u slikovnici treba biti vidljivo da uključuje socijalnu interakciju i stvaranje odnosa s drugim likovima te da nudi uvid u druge sfere života lika, primjerice odnos između braće i sestra i druge obiteljske odnose.

Autori Kleekamp i Zapata (2018) donose okvir za analiziranje inkluzivne literature za djecu koristeći pitanja koja vode ka selekciji literature:

- Je li život lika s teškoćom / invalidnošću prikazan multidimenzionalno? Zagovaraju izbjegavanje etiketiranja te postavljaju standard da se likovi prikazuju u punini života. Čitatelj se tada može poistovjetiti s likovima koju su prikazani multimedijalno jer imaju priliku tražiti sličnosti između sebe i svojih iskustava i onoga što prezentira lik.
- Čiji je glas, stav, mišljenje reprezentirano i naglašeno u priči? Obično se misli iz koje je perspektive priča ispričana (u prvom licu jednine, u trećem licu – neodređeno). Autori smatraju kako su priče o likovima s teškoćama / invaliditetu ispričane u ja-formi vjerodostojne.
- Kakva je pozicija čitatelja – što čitatelj misli i osjeća o oslikanom liku? Djela izazivaju empatiju, ali uz zadržavanje inicijativnosti, poduzetnosti i aktivnosti lika s teškoćom / invaliditetom.
- Što je autor učinio da kreira i prezentira autentične odnose među likovima? Inkluzivna slikovnica obično nudi takvu prezentaciju likova koji grade odnose i prijateljstva zasnovane na zajedničkim interesima i radostima.

S druge strane, Matthew i Clow (2007, str. 71) prezentiraju check listu koju možemo koristiti kao smjernice za izbor kvalitetne dječje literature:

1. Knjige trebaju biti kreirane za svu djecu, da bi sva djeca podjednako uživala u njima
2. Naglasak nije na tome da bi djeca s teškoćama u razvoju trebala biti centralna tema knjige ili slikovnice, djeca s teškoćama bi jednostavno trebala biti tu kao dio šire i prirodne slike
3. Slikovni prikazi teškoće u razvoju trebaju postati standard kao što je standard prikazivanje različitih etničkih skupina u ilustracijama
4. Ilustracije djece s teškoćama treba pozicionirati tako da je vidljivo kako se sva djeca igraju zajedno
5. Likovi djece s teškoćama u razvoju treba portretirati kao ostalu djecu, a ne jednodimenzionalno (kao da je teškoća jedino što ih određuje)
6. Djeca s teškoćama u razvoju jesu jednaka i trebaju biti portretirana jednako – u davanju i u primanju (odnosa, dijaloga,...)
7. Djecu s teškoćama u razvoju ne treba prikazivati kao objekte interesa, senzacionalizirati ili im pridavati nadljudske atribute
8. U radnji priče treba izbjegavati zaplete koji sugeriraju da je stav djeteta s teškoćom u razvoju problem
9. Društvene barijere sprečavaju realizaciju punog potencijala djeteta
10. Valja imati na umu da sva djeca imaju nade i težnje

Kriteriji za odabir kvalitetne literature prema autorima Prince i Hayden (2021) donose preplitanje već poznatih zahtijeva uz neke nove:

- Je li protagonist multidimenzionalan? Odlika koja doprinosi pozitivnoj karakterizaciji lika s teškoćama je složenost – protagonist se treba mijenjati i razvijati se kroz prikazanu radnju, njegov identitet se treba razvijati, njihov identitet se razvija kroz priču.
- Je li tema privlačna djeci? Ako je djeci tema poznata, lakše se povezuju s temom. Prepoznatljive teme vežemo uz sklapanje prijateljstva, odnose među braćom i sestrama, odnosi u ustanovi (vrtić, početno školovanje).
- Je li karakterizacija likova utemeljena na njihovim snagama? Potrebno je oslikavanje samozastupanja i djelovanja, a priča se treba temeljiti na snagama i mogućnostima, radije nego na ograničenjima.
- Je li radnja realistična? Autori upozoravaju da treba izbjegavati radnje slikovnice u kojima se reproducira medicinski model, radnje u kojima je osoba s invaliditetom vrijedna sažalijevanja i

primatelj humanitarne pomoći ili pak portretiranja lika kao superheroja. Također upozoravaju na oslikavanje bliskog člana obitelji koji se brine o djetetu s teškoćama kao svecu.

- Je li lik s teškoćama / invalidnošću uključen u društvo? Likovi trebaju biti uključeni u svakodnevni život, vrtiće / škole, obitelj i društvenu zajednicu.
- Ilustracije trebaju doprinosti poruci slikovnice jer na taj način poruka bolje dopire do djeteta.
- Tko priča priču? autori ističu moć pripovjedačeve perspektive iz prvog lica jednine jer tako lik bolje otkriva svoju nutrinu te otvara mogućnost za empatiju i razumijevanje. Preporučuju izbor slikovnica koja pričaju priču iz perspektive lika s teškoćom / invalidnošću.

Autori Prater, Dyches i Johnstun (2006) postavili su kriterije za određivanje kvalitetne literature (Tablica 1) ističući kako treba procijeniti i tekst i ilustracije. Naime, vješto spajanje teksta i slike omogućuje autoru (autorima) slikovnice povezivanje s čitateljem, a to dovodi do širenja čitateljeve osobine perspektive. Upozoravaju kako je moguće pronaći slikovnice koje mogu biti vrsna djela dječje literature, ali slabo, pa čak i pogrešno opisivati život osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju (npr. navoditi da se mogu obrazovati samo u posebnim ustanovama, da su osobe ograničene u svojim mogućnostima izbora i slično). S druge strane, postoje i slikovnice koje posreduju društvene i obrazovne vrijednosti, no loše su napisane i/ili ilustrirane.

Tablica 1. Kriteriji za određivanje kvalitetne literature (Prater i sur., 2006, str. 16)

Kategorija	Kriteriji
Portretiranje teškoće, oštećenja, bolesti ili invalidnosti	- Jesu li likovi realistično prikazani? - Je li odgojno-obrazovni / edukacijsko-rehabilitacijski proces prikazan točno? - Je li primijenjena odgovarajuća terminologija? - Jesu li korišteni prikladni primjeri i usporedbe (npr. s povijesnim osobama kao što je Albert Einstein - teškoće u učenju)? - Kako su portretirani učitelji (odgojno-obrazovni stručnjaci)? - Može li se slikovnica koristiti da podigne razinu osviještenosti, razumijevanja i prihvaćanja kod djece?
Literarna kvaliteta	- Ima li slikovnica kvalitetne opise mjesta zbivanja? - Jesu li okolnosti života lika primjereno i prikladno opisane? - Naglašava li priča više sličnosti među djecom tipičnog razvoja i djecom s teškoćama ili pak njihove međusobne razlike? - Je li složenost zapleta primjerena dobi djece?

	- Je li priča ispričana vjerodostojno i dosljedno? - Je li složenost jezika primijenjenog u slikovnici odgovarajuća za dob djece?
Ilustracije	- Doprinosu li ilustracije priči? - Jesu li ilustracije umjetnički vrijedne? - Jesu li ilustracije i tekst stilski usklađene? - Oslikavaju li ilustracije prikladno lik osobe s invaliditetom / djeteta s teškoćom?

Smjernice za izbor kvalitetne literature olakšavaju snalaženje stručnjacima među knjižničnom građom u knjižnicama te među izdanjima mnogih izdavačkih kuća. U pripremama svakog stručnjaka treba pronaći adekvatno vrijeme posvećeno upravo promišljanju o tome kakvoj literaturi će izložiti djecu imajući na umu da aktivnosti i razgovori koji slijede nakon metodičke obrade slikovnice odgojno utječu na djecu gradeći vrijednosti i stavove.

2.7. Metodičke smjernice

Budući da slikovnica ima takav sadržaj koji djeca razumiju i da su prvenstveno namijenjena djeci koja razvijaju svoju ranu pismenost, čitaju im odrasle osobe kao što su roditelji i stručnjaci u odgojno-obrazovnim ustanovama. Odgojno-obrazovni stručnjaci, odgajatelji, edukacijski rehabilitatori i učitelji razredne nastave, u institucionalnom kontekstu vođeni poticanjem rane pismenosti posreduju slikovnicu djeci uvažavajući didaktičko-metodičke pristupe usklađene s dobi, interesima i mogućnostima djece (Pintar i Kosec, 2022). Uz kvalitetno vodstvo odgajatelja ili učitelja, djeca mogu dublje istražiti teme vezane za osobe s invaliditetom te postati bolje informirana što vodi boljem razumijevanju. Djeca tada, ne samo da steknu znanja o određenom oštećenju ili teškoći, nego razumiju likove kao kompleksna bića slična sebi (Adomat, 2014). Autori Lemoine i Schneider (2021) smatraju kako mnogi učitelji / odgajatelji koriste slikovnice kako bi inicirali dijalog o teškim temama, izabirući priče, realistične ili fikcijske koje opisuju društvene i kulturalno prihvatljive odgovore na situacije kojima se mladi čitatelji - djeca mogu susresti. Smatraju kako čitanje takvih djela djeci simulira doživljaje koji mogu pomoći u razumijevanju drugačijih od nas samih te povećati empatiju i pojačati socijalne odnose. Dječja literatura može koristiti kao poticaj za iniciranje dijaloga o različitostima, uključujući i teškoće / invalidnost, a popratne aktivnosti mogu dati priliku djeci da podijele svoja iskustva i mišljenja naglas (Prince i Hayden, 2021). Tondreau, Rabinowitz (2021) tvrde da stručnjaci mogu koristiti dječju literaturu kao poticaj za dijalog o teškoćama i invalidnosti te da dječja literatura i slikovnice mogu dati bogatu prezentaciju teškoća / invalidnosti, no upozoravaju da valja imati na umu da neka izdanja mogu nositi implicitne poruke i stereotipe pune negativnosti.

U domaćoj literaturi, Biserka Petrović-Sočo (1997) akcijskim istraživanjem proučavala je postupke stručnjaka koji slikovnicu čine poticajnim resursom djetetova razvoja. Istraživanje je rezultiralo utvrđivanjem komunikacijski primjerenih reakcija stručnjaka (odgovaranje na djetetova pitanja, prevođenje djetetovih neverbalnih ponašanja u verbalni kod, ponavljanje ili potvrđivanje djetetovih verbalnih izričaja, zadovoljavanje dječjih zahtjeva vezanih za dekodiranje slike) kao i nepoželjno ponašanje odgajatelja vezano za čitalačku interakciju (pogrešno razumijevanje djeteta, neprimjereno odgovaranje, neosjetljivost na djetetove neverbalne izričaje). Adomat (2014) navodi kako diskusije između odrasle osobe i djece omogućuju da djeca daju svoj glas i svoje mišljenje. Djeca tada mogu spojiti priču sa svojim životima, a dobrobit je istaknuta i kroz perspektivu složenih tema kao što su stereotipi i predrasude posebice o osobama s invaliditetom i djeci s teškoćama u razvoju. Djeca odgovaraju na tekst i slike prikazane u slikovnici, ali tek kroz vodstvo odrasle osobe donose svoja osobna vjerovanja u interpretaciju priče. Dječje razumijevanje obogaćeno je višestrukim izlaganjima stavova druge djece, a upravo to čini demokratski diskurs smatra Adomat (2014).

Zanimljive metodičke smjernice nudi autor Pardeck (2005) gledane kroz prizmu biblioterapije. On definira pojam biblioterapije kao grupnu tehniku i skup postupaka za strukturiranje interakcije između voditelja i sudionika, a koje se baziraju na zajedničkom dijeljenju doživljaja literature. Smatra da je jedna od primjena biblioterapije kao razvojne i interaktivne tehnike moguća u ustanovama poput vrtića i škola s ciljem pozitivnog utjecaja na razvoj djece i mladih u području osvještavanja kulturalne različitosti i razumijevanja osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju. Pardeck (2005) razradio je set aktivnosti koji koristi dječju literaturu, a koji je primjenjiv kada želimo osnažiti dječje poimanje osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju. Prvo na što trebamo obratiti pozornost je spremnost – aktivnosti se trebaju odvijati u prikladno vrijeme, a osobito je važan osjećaj povjerenja i sigurnosti između odrasle osobe i djeteta te osjećaj zajedništva. Nadalje, potrebno je izabrati prikladnu literaturu i to onu koja promovira kulturalnu raznolikost i adekvatan prikaz likova osoba s invaliditetom ili djece s teškoćama u razvoju. Stručnjak koji vodi aktivnosti (odgajatelj, učitelj, edukacijski rehabilitator) treba poznavati dječje interese, poznavati dječju spremnost za čitanje (ovladavanje predčitačkim aktivnostima, početno čitanje) te naposljetku pristupiti izboru oblika publikacije – tiskana slikovnica, audio priča, krupni tisak i slično. U idućem koraku, stručnjak se treba dobro upoznati s izabranom slikovnicom vodeći se preporukama renomiranih organizacija te treba dobro upoznati sadržaj izabrane slikovnice. Nakon čitanja slikovnice djeci, važno je da slijede popratne aktivnosti (*Follow up* aktivnosti) koje se odnose na prorađivanje doživljaja pročitane slikovnice, a obuhvaćaju grupne aktivnosti za djecu poput diskusija ili igre uloga. Pardeck (2005) diskusiju kao popratnu aktivnost smatra vrlo važnom u razvojnom osnaživanju djece. Autori Kurtts i Gavigan (2008) potvrđuju kako biblioterapeutski pristup koji koristi knjige i slikovnice koje oslikavaju likove s oštećenjem, teškoćom ili invalidnošću mogu pomoći djeci da razviju empatiju i pozitivne stavove prema djeci s teškoćama.

Prater i sur. (2006) nude metodički slijed aktivnosti i ideje za korištenje slikovnica u odgojno-obrazovnom procesu (Tablica 2) kojima se želi osnažiti vrijednosti osvještavanja, razumijevanja i prihvaćanja osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju.

Tablica 2. Metodički slijed aktivnosti vezanih za slikovnicu koja problematizira osobe s invaliditetom ili djecu s teškoćama u razvoju (Prater i sur., 2006, str. 20)

Metodički slijed	Ideje i aktivnosti
Upoznavanje slikovnice	- pokazati djeci korice slikovnice i ilustracije u slikovnici - pročitati naslov i autore dijela - pitati djecu o očekivanjima: Što očekujete, o čemu će govoriti ova slikovnica? - izazvati djecu da budu pozorna, da pažljivo slušaju hoće li se pojaviti neke specifičnosti (treba im ranije najaviti, pr. riječ <i>tehnologija</i>)
Za vrijeme čitanja slikovnice	- prvo čitanje slikovnice: preporučljivo je slikovnicu pročitati bez prekidanja - pozicioniranje slikovnice tako da ilustracije mogu vidjeti sva djeca (slikovnica je okrenuta prema djeci). Ukoliko to nije moguće, nakon svake pročitane stranice valja pokazati ilustracije - drugo čitanje slikovnice: voditelj aktivnosti periodično se zaustavlja i postavlja poticajna pitanja djeci: Što se dogodilo?, Što slijedi nakon toga?, Kako se osjeća lik u slikovnici?, Kako bi se oni (djeca) osjećala da su lik u toj slikovnici? - objasniti sve nepoznate riječi ili koncepte koje djeca ne poznaju - istaknuti specifičnosti na ilustracijama - pitati djecu što vide i što im govore slike (ilustracije), a riječi ne govore - paziti na brzinu vlastitog čitanja kako bi se osiguralo da djeca mogu pratiti
Nakon čitanja slikovnice	- voditelj treba potaknuti djecu da ponove dijelove priče - poticanje djece na prepričavanje priče - pitati djecu koje je osjećaje priča u njih izazvala - pitati djecu što bi ona učinila u sličnoj situaciji
Učenje o teškoći ili invaliditetu	- diskutirati s djecom o invaliditetu, teškoći ili oštećenju - pitati djecu kako bi reagirali kada bi u njihovu odgojno-obrazovnu skupinu došlo dijete s teškoćom u razvoju - pitati djecu kako je lik u priči koji portretira osobu s invaliditetom ili dijete s teškoćom sličan i različit od njih samih - pitati djecu o osjećajima lika iz slikovnice u različitim situacijama

Metodičke smjernice nude didaktički obzor za provedbu odgojno-obrazovnih aktivnosti s djecom unutar strukturiranog pristupa u ustanovi. Važno je da ih stručnjaci poznaju i vode se njima kao

pokazateljima dobre prakse koja može pozitivno utjecati na djecu i odrasle, ali i na sâm profesionalni razvoj stručnjaka koji je sklon autorefleksiji i propitivanju svoje odgojno-obrazovne prakse.

3. Problem i cilj istraživanja

U Republici Hrvatskoj nedovoljno je istraživanja koja su se bavila analizom prikaza djece s teškoćama u razvoju u slikovnicama. Ovim istraživanjem želi se dati doprinos boljem uvidu u ovu problematiku.

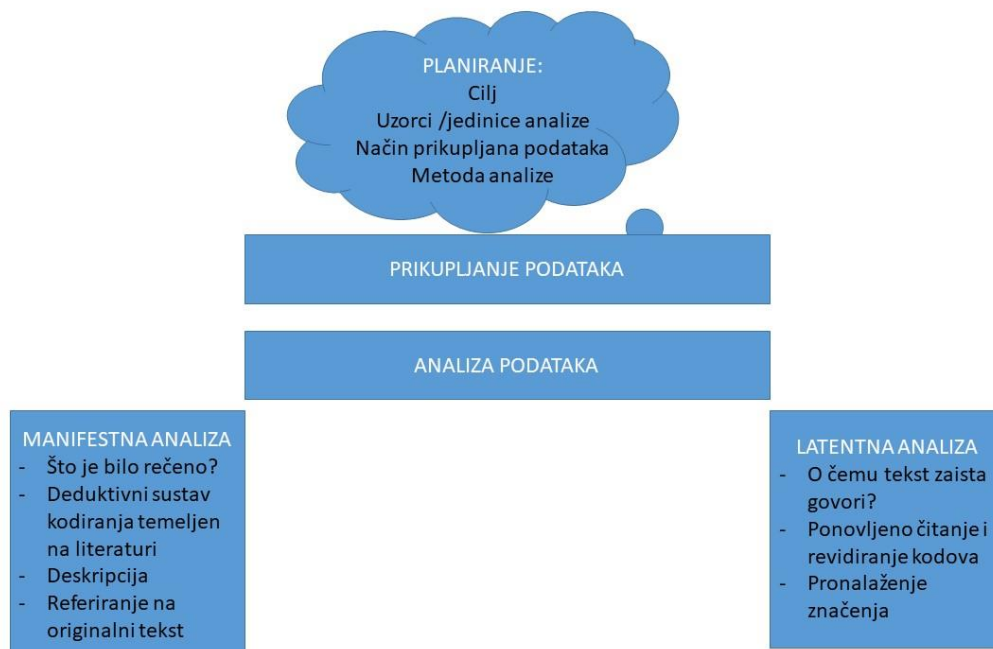
Svrha ovog istraživanja odnosi se na pregled slikovnica namijenjenima djeci rane i predškolske dobi te rane školske dobi koje tematiziraju osobe s invaliditetom i djecu s teškoćama u razvoju koristeći se kvalitativnim pristupom u istraživanju.

Cilj istraživanja je utvrditi na koji se način djeca s teškoćama u razvoju i osobe s invaliditetom prikazuju u slikovnicama koje su izdane u Republici Hrvatskoj u periodu od 2005. do 2022. godine, a istraživačko pitanje glasi:

Kako su likovi koji prikazuju djecu s teškoćama u razvoju i osobe s invaliditetom prikazani u slikovnicama?

3.1. Kvalitativna analiza sadržaja

U ovom istraživanju primijenit će se kvalitativna metodologija analize sadržaja. Svrha analize sadržaja jest organizirati prikupljene podatke na takav način da se može uvidjeti značenje te da se mogu izvući realistični zaključci (Bengtsson, 2016). Dizajn ove istraživačke metode odnosi se na reduciranje prikupljenog tekstualnog sadržaja, identificiranje i grupiranje kategorija prema kojima će se tražiti značenje. U dijelu planiranja istraživanja, odredio se cilj, uzorci i jedinice analize, način prikupljanja podataka te metoda analize. Nakon toga, pristupilo se procesu prikupljanja podataka te naposljetku analizi podataka. U ovom dijelu koristila se manifestna analiza koja se odnosi na površinsku strukturu teksta, a odgovara na pitanje „Što je bilo rečeno?“ deskripcijom nalaza držeći se teksta iz analiziranog sadržaja. Tek nakon ponovljenog dijela čitanja jedinica analize nastojalo se pristupiti latentnoj analizi koja se odnosi na interpretativnu razinu u kojoj istraživač traži značenje i odgovara na pitanje „O čemu tekst zaista govori?“. Također, važno je istaknuti da su kodovi generirani deduktivnim putem što znači da je lista kodova kreirana prije početka procesa analize i to na temelju prethodno pročitane literature. U kvalitativnoj analizi sadržaja podaci izlučeni iz pročitanih tekstova prikazani su u formi frekvencija i izraženi u obliku postotka ili prirodnih brojeva.

Slika 2. Prikaz dizajna istraživanja (adaptirano prema Bergtsson, 2016)

Uzorci – jedinice analize jesu slikovnice namijenjene djeci rane i predškolske dobi te rane školske dobi u kojima su portretirana djeca s teškoćama u razvoju / osobe s invaliditetom izdane u Republici Hrvatskoj između 2005. i 2022. godine. Pri uzorkovanju uzeti su u obzir inkluzivni i izlučujući faktori:

Uzorkovanje – inkluzivni faktori:

1. slikovnica (djelo koje integrira tekst i ilustraciju) na hrvatskom jeziku,
2. aproksimativna dob djece između pet i deset godina,
3. prisutnost bar jednog lika u slikovnici koji prikazuje dijete s teškoćama u razvoju / osobu s invaliditetom
4. izdanje: od 2005. do 2022. godine

Uzorkovanje – izlučujući faktori:

1. antropomorfizirani likovi (likovi životinja s ljudskim obilježjima)
2. ranija izdanja (starija od 2005. godine)

Način prikupljanja podataka proveden je u suradnji s Dječjim odjelom Narodne knjižnice „Petar Preradović“ Bjelovar koja je omogućila dostupnost svih naslova bilo u vlastitom knjižničnom fondu, bilo postupkom i uslugom međuknjižnične razmjene.

Kodiranje:

Na prikupljenom uzorku slikovnica pristupilo se kodiranju sadržaja temeljem pročitane literature, dakle, kodovi su generirani prije samog istraživanja (deduktivno generiranje kodova). Izračunavanje frekvencija po pojedinim kodovima je izvršeno uz pomoć programa Excel. Lista kodova obuhvatila je opće podatke o slikovnici te one važne za analizu i interpretaciju u skladu s postavljenim ciljem i istraživačkim pitanjem. Izlučeni su i zabilježeni ovi kodovi: autor(i), ilustrator slikovnice, naslov, godina izdanja, izdavač. Zanima nas je li slikovnica djelo hrvatskih ili stranih autora te ima li preporuku Hrvatskog knjižničarskog društva (HKD, 2023). Kodirana je perspektiva pripovjedača (u kojem se licu priča), spol lika s teškoćama u razvoju, vrsta teškoće u razvoju ili invaliditeta. Zabilježeno je kako je lik prikazan (jednoobrazno ili multidimenzionalno), tema priče te bazira li se slikovnica na socijalnoj ili medicinskoj perspektivi prilikom portretiranja likova. Kodirano je postojanje bilješke o vrsti teškoće u razvoju o kojoj se u slikovnici govori te okruže radnje. Na kraju su dodane ostale napomene u kojima su se našle bilješke važne za analizu i interpretaciju rezultata.

Metoda analize:

Primijenjena je manifestna analiza koja deskripcijom odgovara na pitanje „Što je bilo rečeno?“. Primijenjen je deduktivni sustav kodiranja temeljen na prethodno pročitanoj literaturi. Uslijedilo je ponovljeno čitanje jedinica analize i nastojalo se pristupiti latentnoj analizi koja se odnosi na interpretativnu razinu u kojoj istraživač traži značenje i odgovara na pitanje „O čemu tekst zaista govori?“. Podaci izlučeni iz pročitanih slikovnica prikazani su u formi frekvencija i izraženi u obliku postotka ili prirodnih brojeva.

4. Rezultati analize i interpretacija

Za potrebe ovoga rada analizirano je 27 slikovnica koje su uključivale autorske slikovnice (jedan autor teksta i ilustracija) te slikovnice koje se sastoje od autorskog para tekstopisca i ilustratora. U obzir su uzete slikovnice domaćih autora kao i prevedene slikovnice. Tablica 3. prikazuje analizirane slikovnice poredane po abecednom redu prema prezimenu autora teksta slikovnice.

Tablica 3. Slikovnice

	AUTOR(I)	ILUSTRATOR	NASLOV	GODINA IZDANJA
1.	Babić Višnjic, Snježana	Kugles Boris	Kako smo gradili kuću	2019
2.	Baričević, Cila	Milinović Slavenka	Priča o Vedranu	2016
3.	Brezinova Ivona	Ilpashtica Mentor	Dora i naočale	2005
4.	Brođanac, Mirna	Guljašević Kuman Ivana	Lanina škola	2022
5.	Freudiger, Anja	Freudiger, Anja	Moj veliki brat Matija	2016
6.	Jelić, Ana Paula	Jelić Ana Paula	Djevojčica i knjiga	2010
7.	Jurić, Sonja	Bartulović Anja	Suncokret pognute glave	2016
8.	Jurić, Sonja	Bartulović Anja	More, nebo i zvijezde	2016
9.	Jurić, Sonja	Bartulović Anja	Osmijeh moje sestre	2016
10.	Kirchmayer, Tena	Kirchmayer Tena	Najposebniji dar	2021
11.	Klarin- Petrina, Mirela	Mirjana Jelinčić	Šarene čarapice	2017
12.	Marasović, Deniza	Kelemen Maja	Bepo i patuljak Neznam	2020
13.	Moore-Mallinos, Jeniffer	Fabrega, Marta	Moj brat je autist	2009
14.	Moore-Mallinos, Jeniffer	Fabrega, Marta	Moja prijateljica ima Downov sindrom	2009
15.	Percival, Tom	Percival Tom	Posve Norman	2020
16.	Petigny, Aline	Delvaux Nancy	Petra i novi prijatelj	2008
17.	Petrlík Huseinović, Andrea	Petrlík Huseinović Andrea	Jan Vjetroviti	2014
18.	Pongračić, Zoran	Jelić Marijana	Što sve mogu sa svojih šest nogu	2021
19.	Schimel, Lawrence	Mayorga Juan Camilo	Baš imam sreće!	2021
20.	Šesto, Silvija	Šesto Silvija	Dječak i lampa	2021
21.	Šunić Vargec, Nataša	Brezovec Jelena	Vedrina suncokreta	2021
22.	Šunić Vargec, Nataša	Brezovec Jelena	Ljepota razlika	2021
23.	Šunić Vargec, Nataša	Brezovec Jelena	Ples slova	2021
24.	Šunić Vargec, Nataša	Brezovec Jelena	Pjev riječi	2022
25.	Tan, Shaun	Tan Shaun	Crveno stablo	2015
26.	Tihi-Stepanić, Jasminka	Zlatić, Tomislav	Plavi dan	2021
27.	Tschirren, Barbara; Hächler, Pascale	Mambourg, Martine	Ja sam Lovro	2016

Zanimljivo je primijetiti da je čak devet naslova slikovnica ili jedna trećina analiziranih djela koja portretiraju likove djece s teškoćama u razvoju izdano u 2021. godini koja je Odlukom Hrvatskog sabora proglašena Godinom čitanja.

Tablica 4. prikazuje frekvenciju i postotak slikovnica kojima su autori iz Republike Hrvatske te frekvenciju i postotak zastupljenih slikovnica koje su prijevodi stranih djela. Iz prikupljenih podataka vidljivo je da sve više domaćih autora posvećuje pozornost temama koje istražuju djecu s teškoćama u razvoju i osobe s invaliditetom.

Tablica 4. Frekvencija i postotak slikovnica domaćih i stranih autora

	f	%
domaći autori	18	66,67
inozemni autori	9	33,33

Tablica 5. prikazuje teškoće u razvoju koje su portretirane u slikovnicama:

Tablica 5. Frekvencija portretiranih teškoća u razvoju / invalidnosti u analiziranim slikovnicama (1)

teškoće u razvoju	f
cerebralna paraliza, epilepsija	1
daltonizam	1
depresija	1
disgrafija i diskalkulija	1
jezične teškoće	1
intelektualne teškoće	1
mucanje	1
oštećenje vida	1
dileksija	2
teškoće u učenju	2
ADHD	3
Down sindrom	3
sljepoća	3
motoričko oštećenje	4
poremećaj iz spektra autizma	6

Kao što je vidljivo iz prikupljenih podataka, ukupno je portretirano trideset i jedna teškoća u razvoju što je u apsolutnom broju više nego li broj analiziranih slikovnica. Nastalo nepodudaranje u brojevnom prikazu pripisujemo tome što neke slikovnice problematiziraju više teškoća u razvoju.

Ako portretirane teškoće u razvoju kategoriziramo prema važećoj legislativi (Zakon o Registru osoba s invaliditetom, 2022; Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju Orijentacijska lista vrsta teškoća, 2015; Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe, 2008), prikaz djece s teškoćama u razvoju u analiziranim slikovnicama izgledao bi ovako:

Tablica 6. Frekvencija portretiranih teškoća u razvoju / invalidnosti u analiziranim slikovnicama prema Orijentacijskoj listi vrsta teškoća (2)

teškoća u razvoju	f
1. Oštećenja vida	5
2. Oštećenja sluha	0
3. Oštećenja jezično-govorne-glasovne komunikacije i specifične teškoće u učenju	7
4. Oštećenja organa i organskih sustava	5
5. Intelektualne teškoće	4
6. Poremećaji u ponašanju i oštećenja mentalnog zdravlja	9
7. Postojanje više vrsta teškoća u psihofizičkom razvoju	3

Zanimljivo je primijetiti da oštećenja sluha, gluhošljepoća kao jedinstveno oštećenje te rijetke bolesti nisu zastupljene u portretiranju likova u analiziranim slikovnicama. Najveća frekvencija prikazanih teškoća u razvoju vidljiva je u prikazu likova s poremećajem iz spektra autizma (22,22%), tjelesnim oštećenjima (18,51%) i oštećenjima vida (18,51%).

Hrvatsko knjižničarsko društvo (HKD, 2023) je strukovna udruga knjižničara Republike Hrvatske, a pripada i međunarodnoj knjižničarskoj udruzi IFLA (*Intenational Federation of Library Associations and Institutions*). Cilj društva je razvoj i zaštita knjižničarke struke te stoga promiču i unapređuju knjižničarsku djelatnost. U misiji HDK (2023), između ostalog, stoji kako osiguravaju slobodan protok informacija da bi svim građanima omogućili i olakšali slobodan i jednak pristup građi i informacijama. Rad HKD-a obuhvaća rad upravljačkih i stručnih tijela. Među stručnim tijelima posebno

nas zanima rad Komisije za knjižnične usluge za osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama te rad Komisije za knjižnične usluge za djecu i mladež. Komisija za knjižnične usluge za osobe s invaliditetom i osobe s posebnim potrebama pri HKD-u potiče hrvatsku knjižničarsku zajednicu na poboljšavanje kvalitete pružanja usluga za osobe s invaliditetom u narodnim knjižnicama, sveučilišnoj te svim fakultetskim knjižnicama. Povezuju se s različitim udrugama i institucijama zbog ispitivanja utvrđivanja specifičnih korisničkih potreba. Komisija za knjižnične usluge za djecu i mladež prati zbivanja u području knjižničarskih usluga i programa za djecu i mladež u Republici Hrvatskoj i u svijetu. Poduzimaju aktivnosti za unapređenje službi, usluga i programa namijenjenih djeci i mladima. Od 2005. godine objavljuju liste dobrih knjiga za djecu, mlade i roditelje jednom godišnje kao pregled kvalitetnih izdanja koja odgovaraju međunarodnim smjernicama posebice smjernicama IFLA-e. Liste sastavljaju knjižničari koji rade s djecom i mladima kako bi osigurali kvalitetne preporuke mladim čitateljima, roditeljima i stručnjacima te da podrže podmirivanje potrebe za provjerenim informacijama. Osim toga, usmjereni su i na stručnjake u odgojno-obrazovnom sustavu (odgajatelje, učitelje, nastavnike, edukacijske rehabilitatore, stručne suradnike) nudeći im informacije o kvalitetnoj literaturi od najranije dobi. Ovakva liste služe lakšem snalaženju u knjižnoj produkciji. Odabir temelje na knjižničarskim i informacijskim stručnim kompetencijama za procjenu kvalitete ilustracije, teksta, jezika i opreme izdanja te primjerenosti dobi i zanimljivosti sadržaja. Komisija preporučuje one naslove koji dobiju najviše glasova članova Komisije čime je osigurana demokratičnost, transparentnost i objektivnost postupka selekcije. Lista dobrih knjiga za djecu mlade i roditelje sastoji se od popisa kvalitetnih i zanimljivih slikovnica i knjiga s anotacijama domaćih i stranih autora, a osim slikovnica i knjiga obuhvaća stripove, popularno-znanstvenu literaturu za djecu, mlade, roditelje i stručnjake u odgojno-obrazovnom sustavu. Ove godišnje liste koje izdaje HKD bile su važne u postupku kodiranja izabranih slikovnica u istraživanju. Autorica rada uspoređivala je liste dobrih knjiga i analizirane slikovnice. Utvrđeno je da gotovo polovica izabranih naslova ima preporuku Komisije za knjižnične usluge za djecu i mladež (48,14%). Slikovnica *Lanina škola* autora Brođanac i Guljašević Kuman (2022) nije uvrštena jer Lista dobrih knjiga za djecu, mlade i roditelje za izdanja u 2022. godini još nije objavljena.

Tablica 7. Preporuka Hrvatskog knjižničarskog društva

	f	%
postoji preporuka	13	48,14
nema preporuke	13	48,14

U istraživanju nas je zanimala i perspektiva pripovjedača, odnosno namjera je bila odgovoriti na pitanje *Tko priča priču?* Tekst je kodiran s obzirom na to iz kojeg lica se priča čuje, pripovijeda li se iz prvog lica jednine (Ja), trećeg lica ili se koristi neodređeni oblik. Prikazani rezultati pokazuju gotovo podjednaku razdiobu rezultata. Kada je priča ispričana iz pozicije *Ja* donosi kredibilitet i vjerodostojnost likovima u prikazu autentičnosti doživljaja (Kleekamp i Zapata, 2018; Prince i Hayden, 2021).

Tablica 8. Perspektiva pripovjedača

	f	%
prvo lice jednine	13	48,14
treće lice jednine	14	51,85

Odnos portretiranih likova dječaka i djevojčica u analiziranim slikovnicama prikazuje se u idućoj tablici (Tablica 9) koja prikazuje blagu prevlast portretiranih muških likova djece s teškoćama u razvoju.

Tablica 9. Portretirani muški i ženski likovi s teškoćama u razvoju

	f	%
djevojčice	12	44,44
dječaci	15	55,56

Multidimenzionalnost portretiranog lika u priču donosi vjerodostojnost. Lik tada reflektira ugodne osjećaje, ali i one manje ugodne poput isključenosti ili frustracije. Izbjegavanjem jednoobraznosti u portretiranju likova izbjegava se i vezanje isključivo na teškoću u razvoju. Različiti autori (Prater, Dyches i Johnstun, 2006; Matthew i Clow, 2007; Monoyiou i Symeonidou, 2015; Kleekamp i Zapata, 2018; Sotirovska i Vaughn, 2021) promoviraju multidimenzionalnost pri opisu likova djece s teškoćama u razvoju jer se ciljana publika, mladi čitatelji mogu lako povezati s likovima koji su prikazani iskreno i realno. Tablica 10. prikazuje jaku prevlast likova koji su prikazani multidimenzionalno.

Tablica 10. Multidimenzionalno portretiranje likova s teškoćama u razvoju

	f	%
multidimenzionalan prikaz lika	19	70,37
jednoobrazan prikaz lika	7	25,3
neidentificirano, nejasno	1	3,7

Određivanje pripada li slikovnica socijalnoj ili medicinskoj perspektivi važno je pri analiziranju slikovnice kao inkluzivnog alata u suvremenoj odgojno-obrazovnoj praksi. Istraživači (Golos i sur. 2021; Lemoine i Schneider, 2021; Prince i Hayden, 2021) smatraju kako medicinska perspektiva izjednačuje teškoću ili oštećenje s osobom. Poželjno je prevladavanje i prednost se daje socijalnoj perspektivi u kojoj je teškoća ili oštećenje gledana kao interakcija između individualnih karakteristika i okolinskih faktora, dakle, nije jedina odrednica portretiranog lika s teškoćama u razvoju (Tablica 11). Prikazani podaci u Tablici 11. pokazuju prevladavanje socijalne perspektive u slikovnicama što je odličan pokazatelj inkluzivnosti sadržaja.

Tablica 11. Perspektiva prikazana u slikovnici

	f	%
medicinska perspektiva	2	7,04
socijalna perspektiva	22	81,50
miješani oblik; neidentificirano, nejasno	3	11,11

Tablica 12. donosi spektar tema koje su se obrađivale u slikovnicama potvrđujući zanimljivost i bliskost sadržaja ciljanoj publici. Najveći broj slikovnica govori o prijateljstvu, emocijama i obiteljskim odnosima što je djeci blisko i poznato.

Tablica 12. Teme

tema	f
prikaz svakodnevnog života	1
odnos prema knjigama	1
prvi dan škole	1
vrtićka sjećanja na dijete s teškoćama u razvoju	1
teškoće u školi	3
nošenje s različitošću	4
odnos sa sestrom ili bratom	4
emocije	5
prijateljstvo	7

U Tablici 13. analizirano je okruŕje prikazano u slikovnicama. Rezultati pokazuju kako se priče odvijaju u djeci poznatim sredinama te da analizirane slikovnice obuhvaćaju velik spektar prikazanog okruŕja.

Tablica 13. Okruŕje

okruŕje
Bazen
Bolnica
Fizioterapeutska ordinacija
Grupa za podršku braći i sestrama
Igralište, park
Kamp
Knjiŕnica
Logopedski kabinet
Obitelj
Park
Priroda
Promet, tramvaj
Rehabilitacija
Restoran
Senzorna soba
Specifičan grad (Karlovac)
Susjedstvo
Škola
U gostima
Umjetnička slikovnica
Vrtić

Na kraju nas je zanimalo ima li slikovnica poseban dodatak u kojem je objašnjeno nešto više o teškoći u razvoju koju slikovnica prikazuje. Informativni dodaci slikovnici mogu se nalaziti u uvodu ili na kraju slikovnice, nekada u obliku općih informacija o teškoći, nekada u obliku metodičkih uputa za rad sa slikovnicom ili poticajnih pitanja za djecu kojima se djecu nastoji potaknuti na razmišljanje i građenje odnosa s vršnjacima. U analiziranim slikovnicama registrirano je 37 % takvih dodataka (Tablica 14).

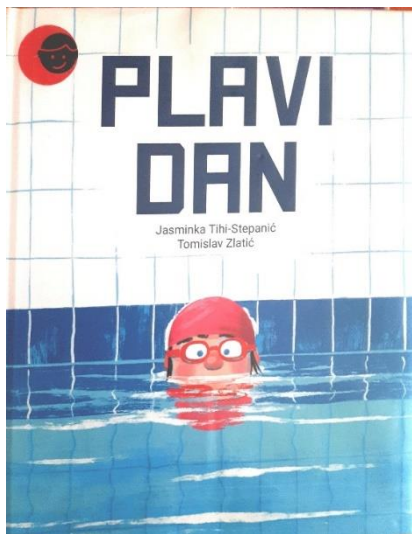
Tablica 14. Dodatak slikovnici

	%
slikovnica ima dodatak	37
slikovnica nema dodatak	63

4.1. Manifesna analiza sadržaja i interpretacija

U manifestnoj analizi sadržaja želi se saznati što se govori referirajući se na izvore jedinice analize. Istraživačko pitanje portretiranja djece s teškoćama u razvoju u slikovnicama istraženo je kroz multidimenzionalnost lika djeteta s teškoćama u razvoju, autentičnost iskaza te s obzirom na prevladavajuću socijalnu ili medicinsku perspektivu pristupa teškoćama u razvoju. Autori Freudiger (2016) i Petrlik Huseinović (2014) bave se portretiranjem djeteta s ADHD-om. U Freudigerovoj slikovnici *Moj veliki brat Matija* ne nalazimo multidimenzionalno prikazivanje lika, a perspektivu pripovjedača preuzima Matijin brat. U slikovnici je lik učiteljice negativno prikazan te istovremeno naglašeno promovira ulogu i podršku psihologa uz medikamentoznu terapiju. Zbog utjecaja na osvještavanje djece slikovnica ima preporuku Hrvatskog knjižničarskog društva (HKD, 2016) baš kao i slikovnica *Jan Vjetroviti* (Petrlik Huseinović, 2014) u kojoj se ističu izvrsne umjetničke ilustracije. Iako obje navedene slikovnice govore o teškoćama pozornosti i deficita pažnje niti jedna ne oslikava dijete s teškoćama u razvoju multidimenzionalno, čak se navodi da se teškoće mogu prevladati ako se dijete potruži više i bolje (Petrlik Huseinović, 2014).

Slikovnice koje se bave djecom s poremećajem iz spektra autizma uglavnom portretiraju likova prilaze realistično i vjerodostojno. Moore-Mallinos i Fabrega (2009) u slikovnici *Moj brat je autist* progovaraju iz perspektive brata djeteta s teškoćama u razvoju, doprinose tekstom i ilustracijom multidimenzionalnosti lika (svira bubnjeve), a odgojno-obrazovne djelatnike prikazuju na pozitivan način. Šunić Vargec i Brezove (2021) ovoj teškoći pristupaju sustavno, orijentirajući se na detaljan prikaza oblika ponašanja i emocija kod glavnog lika, dječaka Tina koji iz vlastite perspektive govori o emocijama, životnim situacijama i načinu kako se nosi sa svojom teškoćom istovremeno gradeći poveznicu između djece s teškoćama u razvoju i djece tipičnog razvoja ukazujući na međusobne sličnosti. Još jedna izvrsna slikovnica *Ja sam Lovro* autorica Tschirren i Hächler uz ilustratoricu Mambourg (2016) progovara iz prvog lica o poremećaju iz spektra autizma. Glavni lik Lovro prikazan je multidimenzionalno – desetogodišnjak koji skuplja satove, odlično računa i ne voli grupni rad, s orijentacijom na priču u kojoj Lovro stječe prijatelje s kojima radi na zajedničkom školskom projektu. Lovro doživljava ushit i veselje jer je pohvaljen za timski rad što ga čini sličnim mnogim vršnjacima.

Slika 3. Naslovnica slikovnice *Plavi dan*

Tihi-Stepanić i Zlatić (2021) u slikovnici *Plavi dan* na duhovit i vedar način iz perspektive starije sestre djevojčice s poremećajem iz spektra autizma pričaju o dražesnoj i upornoj Tini koja se drži rasporeda (obiteljski kalendar s vizualnim rasporedom aktivnosti) i jako voli plivanje:

„Jedva čeka da prekriži žutu, zelenu, ljubičastu i crvenu kućicu jer poslije crvene dolazi plava, jedina kojoj se veseli.“

Kad je plavi dan, Tina odlazi s djecom iz Centra na bazen. On je opločen, kao svi bazeni, plavim pločicama od kojih voda postaje divno plava. Tina uživa u plivanju.

Dražesna je kad u svom jednodijelnom kupaćem kostimu u nijansama plave boje stane uz rub bazena. Debeljuškasta, punih ruku i nogu, s trbuščićem koji joj nimalo ne smeta i s osmijehom koji obasjava njezino okruglo lice, baca se u bazen i pliva.“

Tihi-Stepanić i Zlatić (2021)

Slikovnica je 2021. godine bila finalist državne nagrade „Ovca u kutiji“ te dobitnica pohvale Nagrade „Grigor Vitez“ uz preporuku HKD-a (2021). Slikovnica *Suncokret pognute glave* (2016) Sonje Jurić donosi priču o djevojčici s teškoćama u razvoju (poremećaj iz spektra autizma) – Maji. O Maji ne saznajemo gotovo ništa osim da je bila žrtvom vršnjačkog izrugivanja i da je nacrtala suncokret. Autorica koristi vlastitu perspektivu za pričanje priče o nepoželjnim oblicima ponašanja koja se vežu uz poremećaj iz spektra autizma, a herojski čin i obrana autorice „spašava“ djevojčicu Maju od ružnog ponašanja vršnjaka u vrtiću. Prevladava medicinska perspektiva vidljiva iz scene u kojoj majka glavnog lika (autorice) govori kako Maja ima velikih zdravstvenih teškoća pa se morala preseliti u novi grad zato da bi krenula posebnim liječnicima. Sjećanja na djetinjstvo obilježava i crtež dva suncokreta po kojima je slikovnica i dobila ime. Taj crtež autorica je dobila od djevojčice Maje, a čuva ih u krilu ormara (zatvorene). Karakterizacija likova ne vodi povezivanju i uočavanju sličnosti među djecom već nas navodi na uočavanje različitosti i herojskog postupka „spašavanja“ djeteta s teškoćama u razvoju na čemu je to dijete toliko zahvalno da crta poseban crtež svojoj spasiteljici.

Motorička oštećenja centralni su dio slikovnice autora Zorana Pongrašića i ilustratorice Marijane Jelić (2021) *Što sve mogu sa svojih šest nogu*. Glavni lik je neimenovana djevojčica u invalidskim kolicima, a autor na duhovit način i kroz pozitivno ozračje donosi mogućnosti i sličnosti, načine uključivanja i sudjelovanja djevojčice u svakodnevnom životu. Slikovnica ima preporuku HKD-a

za izdanja u 2021. godini jer je jasno zalaganje za socijalnu perspektivu priče uz izvrsne ilustracije i angažiranost glavne junakinje koja pokazuje kompetenciju poduzetnosti i inicijativnosti uz smisao za humor. Još jedna popularna slikovnica – *Petra i novi prijatelj* donosi portretiranje lika s motoričkim oštećenjima u kojoj se glavna junakinja Petra susreće s dječakom Leom koji je u invalidskim kolicima (Petigny i Delvaux, 2008). Leo je multidimenzionalno portretiran, brz je i voli loptu pa Petra i Leo ubrzo otkrivaju zajedničke aktivnosti što ih vodi prijateljstvu. U slikovnici *Lanina škola* (Brođanac, Guljašević Kuman, 2022) nailazimo na problematičan lik majke koja se neprimjereno odnosi prema djevojčici s teškoćama u razvoju (motorička oštećenja). Slikovnica ima puno teksta i kompliciran sadržaj što je čini teško razumljivom u predškolskoj i ranoj školskoj dobi. Slikovnica *Priča o Vedranu* (Baričević i Milinović, 2016) također progovara o motoričkim oštećenjima uz intelektualna oštećenja. Glavni junak je Vedran, dvadesetpetogodišnji mladi muškarac. Priča je inspirirana istinitim događajima, a Vedran je prikazan multidimenzionalno i realistično: voli životinje, osobito krave, štapove i šešire, ne voli kada netko onečišćuje okoliš pa se trudi kupiti smeće na koje nailazi. Priča je jednostavna i obiluje humorom (Vedran se smije „osmijehom oko glave“) dok istovremeno donosi i teške emocije odbacivanja i tuge kada se Vedranu drugi ljudi rugaju. Vedranova majka pruža mu podršku i daje strategije nošenja sa svakodnevnim teškoćama. Na kraju slikovnice nalaze se pitanja za promišljanje i perspektiva osoba s intelektualnim teškoćama. Ova slikovnica daje glas osobama s intelektualnim teškoćama i donosi mogućnost sagledavanja sličnosti među ljudima što slikovnicu čini inovativnom i podržavajućom. S druge strane, u priči *Osmijeh moje sestre* (Jurić i Bartulović, 2016) vidljiva je medicinska perspektiva. Glavna junakinja je Gabrijela, sestra djevojčice Anje koja boluje od cerebralne paralize i epilepsije uz česte upale pluća. Djevojčica navodi kako su mama i tata prezauzeti Anjom i njezinim potrebama te da sve rade za nju. Ona se osjeća usamljeno i zamjera svojoj sestri Anji: „Nikad nisam voljela svoju stariju sestru. Ona je krivac zato što mi je uskraćena sva mamina i tatina ljubav. Čini mi se da sam najusamljenije dijete na svijetu. Često sam ljuta na roditelje i sestru, još češće tužna zbog svega“ (Jurić i Bartulović, 2016). Život glavne junakinje se promijeni na bolje tek kad sestra Anja odlazi u dom od 8 do 16 sati. Do izvanrednog preokreta dolazi u situaciji kada su dvije sestre ostale same u obiteljskom domu, mlađa sestra koja je do sada pokazivala ljubomoru, ljutnju i tugu počinje pjevati Anji, a ona joj se smiješi. Zbog ovog nevjerojatnog obrata, Gabrijela odjednom počinje osjećati ljubav prema Anji – „Ipak je trebala sestru. Baš kao i ja“. Nerealno opisivanje situacije s dramatičnim obratima i herojskim postupcima ne pridonose vjerodostojnosti i podizanju osviještenosti, razumijevanja i prihvaćanja djece s teškoćama u razvoju.

O djeci s Downovim sindromom govori nekoliko slikovnica. Slikovnica *Moja prijateljica ima Downov sindrom* autorice Moore Malinos i ilustratorice Fabrega (2009) donosi multidimenzionalno portretiranje lika – Marta voli likovnost, lončarstvo i svira gitaru. Opće ozračje slikovnice podupire

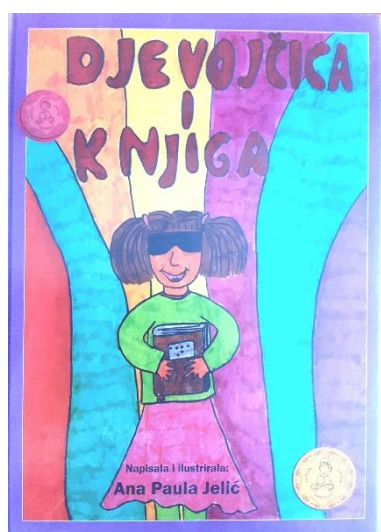
socijalnu perspektivu i snažno je usmjerena na uočavanje sličnosti među djecom. Slikovnica *Šarene čarapice* autorskog tima Klarin – Petrina i Jelinčić (2017) također progovara o Downovom sindromu. *Šarene čarapice* ne prikazuju lik multidimenzionalno, a okolnosti života lika opisane su zbunjujuće za djecu predškolske i rane školske dobi. Djevojčica s Downovim sindromom želi pobjeći iz posebne škole, a kroz slikovnicu se provlači nejasna paralela s pričom *Čarobnjak iz Oza*. Djevojčica se premišlja oko bijega i na kraju odustaje zbog posvađanih šarenih čarapica u ladici. Ne nailazi se na kvalitetne opise mjesta i razvijanja odnosa što ne pridonosi vjerodostojnosti i realističnom prikazu. Sasvim drugačiji pristup pronalazi se u *Vedrini suncokreta* autorskog dvojca Šunić Vargec i Brezovec (2021). Slikovnica snažno podupire socijalnu perspektivu i donosi angažirani, svestrani lik djevojčice Mije.

Slika 4. Naslovnica slikovnice *Baš imam sreće!*

Slikovnica autora Schimela i ilustratora Mayorga (2021) *Baš imam sreće!* u izdanju Kreativne mreže ima preporuku HKD-a i međunarodno priznanje Liste izvanrednih knjiga za mlade s invaliditetom za istu godinu. Slikovnica na pozitivan i topao način donosi priču iz perspektive brata dječaka Lucijana koji je slijepa osoba. Lucijan ima psa vodiča, odlično pamti i snalazi se u prostoru. Osim toga, sjajno priča priče pa glavni lik zaključuje: „Baš imam sreće! Imam pravog prijatelja i divnog brata!“ (Schimela i Mayorga, 2021). Nenametljivi i kvalitetni opisi te razrada priče uz izvrsne ilustracije doprinose vjerodostojnosti,

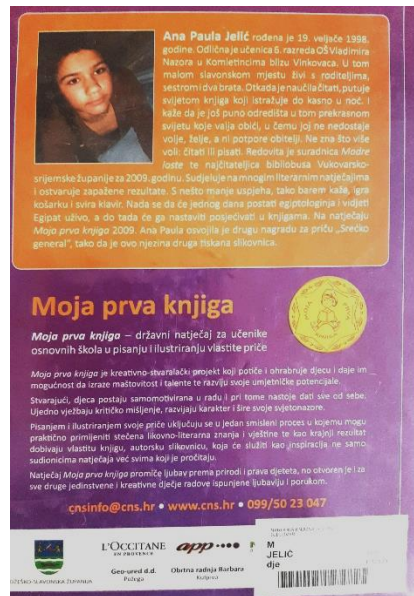
razumijevanju i prihvaćanju. Ova kvalitetna slikovnica na zoran način prikazuje braillovo pismo koristeći bijeli print točkicama na tamnoj stranici.

Slika 5. Naslovnica slikovnice *Djevojčica i knjiga*

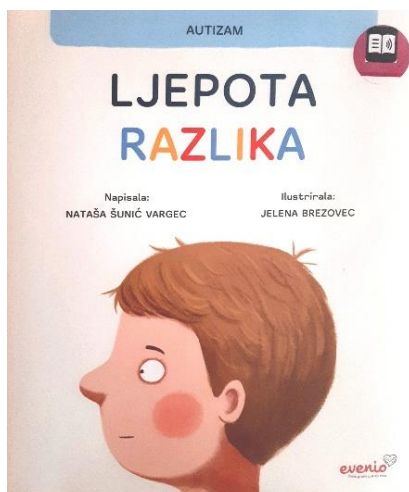
Na državnom natječaju *Moja prva knjiga* 2010. godine objavljena je autorska slikovnica mlade Ane Paule Jelić *Djevojčica i knjiga*. Djevojčica Ana Paula učenica je šestog razreda iz Komletinaca pored Vinkovaca. Piše toplu priču o djevojčici oštećena vida – Ivani koja čita na brajci i njenom tromom prijatelju Bozi. U školskoj knjižnici nalazi se samo jedna knjiga na braillovom pismu pa angažirana knjižničarka o tome obavještava javnost što rezultira donacijom knjiga na brajci. Iako je riječ o djevojčici školske dobi, Ana Paula Jelić pokazuje senzibilitet i priču pokreće u smjeru istraživanja sličnosti među djecom (ljubav prema čitanju) i angažiranosti likova (osviještenost o problemu i rješavanje problema u zajednici). Njene ilustracije doprinose priči, a tekst i slike su usklađeni. Školska knjižničarka je

pozitivno portretirana kao odgojno-obrazovni djelatnik koji pokazuje senzibilitet i angažiranost. Posebno valja imati na umu da je riječ o vrijednom učeničkom radu koji promovira osviještenost, prihvaćanje i razumijevanje.

Slika 6. Zadnja korica slikovnice Djevojčica i knjiga

Slikovnice su posebno analizirane prema smjernicama za izbor inkluzivne literature autora Pratera i sur. (2006). Ističu se slikovnice u kojima su likovi realistično prikazani i multidimenzionalno portretirani, a odgojno-obrazovni, odnosno edukacijsko-rehabilitacijski proces prikazan je točno i u skladu s poimanjem djece kojoj je slikovnica namijenjena (Šunić Vargec i Brezovec, 2021a, 2021b, 2021c, 2021d). Okolnosti života lika primjereno su i prikladno opisane u različitim životnim okružjima, a sama priča u centar stavlja sličnosti među djecom nego li razlike. Jezik korišten u slikovnicama primjeren je djeci predškolske i rane školske dobi što osigurava razumijevanje. Ilustracije pridonose priči, umjetnički su vrijedne te primjereno oslikavaju lik djeteta s teškoćom u razvoju. Upravo takve slikovnice podržavaju socijalnu perspektivu u portretiranju djece s teškoćama u razvoju u slikovnicama i na njih ćemo se posebno referirati u ovom dijelu analize.

Slika 7. Naslovnica slikovnice *Ljepota razlika*

Autorski dvojac Nataša Šunić Vargec i ilustratorica Jelena Brezovec izdale su seriju od četiri slikovnice pod okriljem izdavačke kuće Evenio. Slikovnice su novijeg datuma (2021) i prepoznate su po kvaliteti u okviru Komisije za knjižnične usluge za djecu i mladež Hrvatskog knjižničarskog društva. Slikovnice su kvalitetno opremljene i prikladne za djecu rane i predškolske dobi kao i za ranu školsku dob (razredna nastava). Nataša Šunić Vargec uspješna je praktičarka logopedije i magistra znanosti ovoga znanstvenog polja od početka 2000.-ih godina. U svom životopisu (2021) navodi kako je uvidjela nedostatak slikovnica koje na adekvatan način djeci, ali i odraslima pričaju priču o određenoj

teškoći pa se u suradnji s ilustratoricom Jelenom Brezovec odlučila obogatiti hrvatsko nakladništvo slikovnicama koje progovaraju o djeci s teškoćama u razvoju. Zajedno su napisale i objavile četiri slikovnice: *Ljepota razlika* (2021a) koja progovara o poremećaju sa spektra autizma, *Pjev riječi* (2021b) koja govori o mucanju, *Ples slova* (2021c) koja problematizira disleksiju, disgrafiju i diskalkuliju te *Vedrina suncokreta* (2021d) koja u prvi plan stavlja djevojčicu s Downovim sindromom. Ilustracije Jelene Brezovec obogaćuju priču, unose razigranost i boje. Likovi su jasnih obrisa, a emocije su lako čitljive s izraza lica likova. Glavni likovi Marko (*Pjev riječi*, 2021), Mia (*Vedrina suncokreta*, 2021), Petar (*Ples slova*, 2021) i Tin (*Ljepota razlika*, 2021) prikazuju djecu s teškoćama u razvoju. Likovi su opisani multidimenzionalno tako da u prvi plan dolazi dijete i sve sličnosti koje dijete može uočiti između sebe i portretiranog lika. No, istovremeno slikovnice daju prozor u svijet djece s teškoćama u razvoju za svu djecu tipičnog razvoja pred kojima je ovo djelo.

Tin (Šunić Vargec i Brezovec, 2021a) je jedanaestogodišnji dječak koji za sebe kaže: „Ja imam autizam“. Ova izjavna rečenica već na prvoj stranici progovara o različitosti jer Tin na pitanje kako se zove ponavlja svoje ime – Tin. Autorica koristi prvo lice jednine, priča priču iz Tinove perspektive pa Tin osjeća da je ljudima neugodno – osjeća da pred ljudima postaje „čudo“. Priča nas vodi „teti Maji“ – logopedu. Naravno, terapijski rad logopeda je realistično prikazan, a ilustracije donose vizualni narativ o odrasloj osobi u individualnom radu s djetetom koje na licu ima izraz pozornosti. Ilustracije su čistih linija i nježnih boja, ipak dovoljno detaljne da zadrže dječju pozornost i potaknu na razgovor. Tin priča kako kod logopeda Maje ide od svoje treće godine (rana intervencija) te da tamo putuje autobusom i tramvajem. Ovaj prizor baš poput zrcala zrcali iskustva mnoge djece s teškoćama u razvoju koja putuju iz manjih sredina u veće gradove u kojima mogu dobiti uslugu rane intervencije. Kao i svako dijete, Tin voli biti nagrađen – kada se trudi kod logopeda Maje mama ga vodi na klizanje, u kino ili na kolače, a Maja ga dariva „najfinijim“ bombonima. Realističnost portretiranja lika dječaka s

poremećajem iz autističnog spektra autorica postiže i opisima odnosa dječaka i njegova asistenta u školi – Pere. Tin izjavljuje da ga Pero razumije, imaju tajne znakove te da mu vjeruje. Iz vlastite perspektive priča o nepoželjnim oblicima ponašanja kao što je vikanje, trčanje po razredu, i priznaje – „ja ne razumijem zašto mi se to događa“ (Šunjić Vargec i Brezovec, 2021a). Multidimenzionalnost prikaza lika postiže se i realističnim prikazom emocija. Tin govori: „Usamljen sam. Jako sam tužan zbog toga“ ili „Ponekad sam tužan i ljut.“ Tin ima najboljeg prijatelja, udomljenog psa Tiku. Povezuje se s njom jer su oboje drugačiji – Tika zato što nema roditelje, a on ih ima, ali se osjeća drugačijim od druge djece. Glavni lik iskreno progovara o svojim emocijama – o tuzi, ljutnji, sreći i priznaje: „Ah, ljuti me što niti ja ne razumijem svoje osjećaje“ (Šunjić Vargec i Brezovec, 2021a). Teško mu pada kada se njegova majka ispričava putnicima u tramvaju zbog njegova ponašanja (nepoželjni oblici ponašanja poput vikanja, smijanja, glasnog ponavljanja jedne riječi) - nije mu jasno zašto to čini jer ništa loše nije uradio, nije govorio ružne riječi ili nekoga povrijedio. Tin nastavlja priču o ljudima iz svog života pa spominje fizioterapeuta Luku i radnog terapeuta Niku. Opis njihovih poslova i postupci prema Tinu ispričani su jednostavnim jezikom iz dječje perspektive: „Kod tete Nike mi se najviše sviđa njezina soba u kojoj se poigram, a zapravo vježbam. Ta se soba zove senzorna soba“ (Šunjić Vargec i Brezovec, 2021a). Ilustracije Jelene Brezovec pokazuju Tina kako s užitkom „pliva“ u bazenu punom šarenih loptica, a u pozadini su vidljive lopta, ploča i ljuljačka koju Tin spominje. Tekst i ilustracije međusobno se nadopunjuju i obogaćuju dječje shvaćanje i doživljaj slikovnice. Tin predstavlja svoju obitelj pa saznajemo o odnosu braće i sestara unutar obitelji. Starija sestra Tia ima dečka Marka kojeg je Tin prihvatio u svoj svijet jer ga zajedno vode na izlete, kupanje (živi u gradu na četiri rijeke) i klizanje. Najstariji brat, Vili živi u drugom gradu i studira medicinu. Tin voli majku („Ona je borac za mene“) dok istodobno primjećuje da je umorna i zabrinuta. Tin se opisuje ovako:

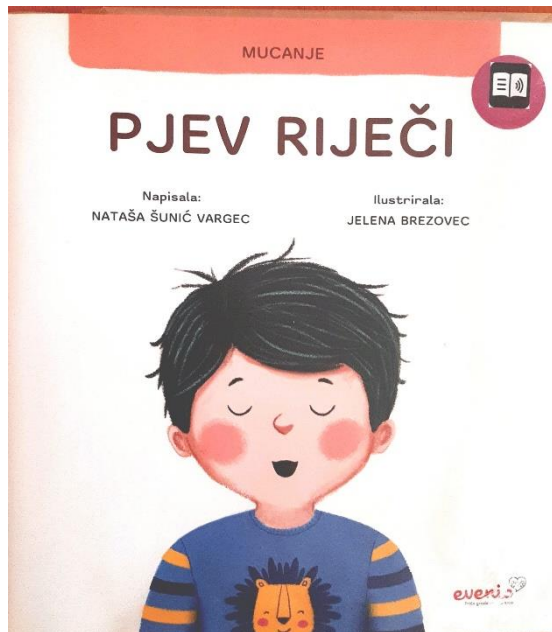
„Volio bih da sam samostalno mogao prohodati, da sam što prije progovorio i da sam se mazio sa svojim roditeljima, braćom i sekom. Volio bih da nisam puno puta vidio i gledao zabrinute i tužne majčine oči i da nisam čuo kako razgovara s tatom i pita se što ću ja „sam“ kad njih ne bude.“ (Šunjić Vargec i Brezovec, 2021a).

O svom odnosu s nepoznatom djecom i ljudima kaže:

„Sretan sam kad dobijem puno poklona, kad se moj braco igra sa mnom, kada idem na klizanje, kada se moji mama i tata smiju, kada me moja seka i njen Marko vode na kupanje i ne stišavaju me kada ja od sreće počnem vikati i lamatati rukama po vodi. Zapravo sretan sam. (Šunjić Vargec i Brezovec, 2021a).

Slikovnica se zaključuje u pozitivnom ozračju prihvaćanja, samog sebe i svoje okoline. Tin je sretan – osjeća čitav spektar emocija i izložen je različitim doživljajima. On je Tin, a biti Tin znači biti

dječak koji ima poremećaj iz spektra autizma, ali autizam nema Tina jer Tin živi u punini života. Slikovnica završava pogovorom autorice u kojem u kratkim crtama objašnjava što je poremećaj iz spektra autizma, govori o tome što treba promatrati kod djeteta te daje razvojne miljkaze karakteristične za poremećaj iz spektra autizma. Ovaj kratki pogovor namijenjen je odrasloj publici koja se kroz priloženi tekst senzibilizira o tematici.

Slika 8. Naslovnica slikovnice Pjev riječi

Slikovnica Pjev riječi (Šunić Vargec i Brezovec, 2021b) govori o predškolcu Marku u čijem je govoru „nešto puklo, kao da se govor pokvario“. Autorica iz prvog lica autentično opisuje manifestacije mucanja, onako kao to doživljava Marko - Marku je zbog mucanja neugodno jer ga svi čudno gledaju. Iskrene rečenice o emocijama doprinose multidimenzionalnom oslikavanju lika. Krešo, Markov otac, također ponekad teže govori što ih povezuje u zajedničkoj misiji svladavanja govora ribice (meko i pjevno) i govora geparda (ubrzano). Ilustracije Jelene Brezovec donose jednostavnu, ali dinamičnu sliku oca i sina u govornoj igri s vizualnima geparda i ribice. U slikovnici je prikazan lik logopeda Luke uz realistične prikaze

logopedskih postupaka i sredstava za rad. Marko se veseli nagradi i slatkišima kao i svako dijete:

„Na kraju dobijem i bombon. Takve bombone imam i kod kuće, ali bombon koji dobijem kod stričeka Luke je najfiniji i najdraži bombon jer je zaslužena nagrada. „

Logopeda Luka Marku zadaje zadaće koje će mu pomoći u pripremi za školu, svaki put ih pregleda, a Marko, zbog uloženog truda i radišnosti, dobije smješkića. Dječak je ponosan na svoja postignuća i nastoji osvojiti „što više smješkića – svojim trudom i zalaganjem“. Marko ima svoju „bandu“, grupu od četvero djece u kojoj s djecom radi psihologinja Martina. Podrška psihologa prikazana je zanimljivom ilustracijom Jelene Brezovec na kojoj je vidljiva grupna dinamika djece i odrasle podržavajuće osobe. Marko se dobro osjeća u grupi:

„Jesam li već rekao da volim biti sa svojim prijateljima iz grupe? Tamo smo svi isti i tada se ne sramim svog govora, znam da nisam loš ako govorim kao gepard i znam da nisam jedini. Tamo svi možemo biti onakvi kakvi jesmo, jer smo opušteni i nitko nas neće kritizirati ili ismijavati ako ponovimo neki glas, slog ili produljimo dio riječi“.

Marko je angažiran dječak i autorica ga opisuje u različitim kontekstima. Marko provodi vježbe disanja i naglašava koliko je svjestan da vježbe disanja i opuštanja značajno pridonose njegovom govoru. Osim toga, Marko pliva, a ta aktivnost doprinosi disanju iako je ono ponekad otežano zbog njegove astme. Dječak voli sport, osobito nogomet pa autorica nastavlja Markovu priču o neugodnom iskustvu na treningu nogometa. Djeca su mu se rugala, bježala od njega i ismijavala ga. Ilustracija vjerno donosi osjećaj nelagode i tuge kod dječaka u koje je prikazan kako sjedi na klupi, a drugi dječak pokazuje prstom na njega stojeći jednom nogom na lopti zauzimajući dominantan i osuđujući položaj u odnosu na glavni lik. Zbog osjećaja ljutnje i tuge, dječakov govor bivao je lošiji pa je prekinuo s nogometom i krenuo na plivanje. U toj aktivnosti dobiva podršku roditelja:

„Znao jesam plivati, ali su mi mama i tata objasnili da ću na plivanju naučiti kako pravilno raditi rukama, nogama i ramenica i kako pravilno disati iz trbuha. A sve to jako je važno ako hoćete lijepo i dobro govoriti“.

Marko ima podržavajuću obitelj – roditelje, starijeg brata i sestru: „Sretan sam što ih imam i što nisam sam! Jako sam povezan s Noahom i Sarom i puno mi pomažu oko mog govora“. Marko nastavlja s opisom kako se njegov brat Noah založio za njega:

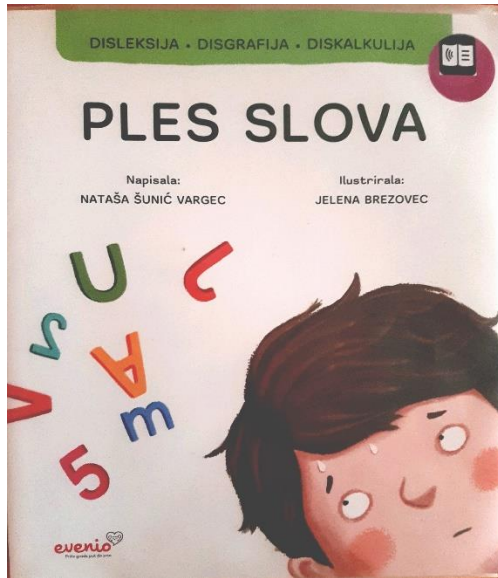
„Nikada neću zaboraviti kada sam došao s nogometa u plaču zbog ruganja djece na treningu, a i trenera koji im nije ništa rekao. Znao što je učinio moj najdraži brao Noah? Otišao je na trening i porazgovarao s trenerom i tom djecom, njihovim roditeljima i objasnio im koliko mi je teško, da se osjećam odbačeno i neprihvaćeno zbog čega sam tužan. Bio sam ponosan na svog velikog bracu i iako sam bio tužan zbog ismijavanja, puno mi je to značilo“.

Flopi, Markova omiljena igračka u liku papige koja govori i snima govor, dar je brata Noaha. Ilustracijom je prikazano razumijevanje i povezanost Marka i njegova starijeg brata, a tome doprinose osmijesi na njihovim licima i povezujući pogled. Dječak progovara o svojim snovima – želi postati glumac. Često glumi sa svojom „bandom“ pa progovara o njihovoj povezanosti i želji za prijateljstvom i prihvaćanjem:

„Siguran sam da ćemo zauvijek ostati prijatelji jer s njima se dobro osjećam. Oni su ja i ja sam oni, razumijemo jedni druge kako se osjećamo, radujemo se svakom poboljšanju našeg govora. Oni su moja „banda“, a ja njihov „bandit““.

Na kraju slikovnice nalazi se dodatak autorice u kojem kao stručnjak i praktičar govori o definiciji mucanja, uzrocima, naznakama koje upućuju da dijete muca i o mogućim problemima kod djeteta. Osim toga, daje jednostavne upute o obraćanju odraslih osoba djetetu koje muca te naglašava važnost rane intervencije i logopedskog pristupa. Slikovnica na zaokružen, a opet na topao i primjeren način

donosi doživljaje dječaka koji muca. Teškoća u razvoju je portretirana realistično, a rad stručnjaka prikazan je prikladno i točno. Slikovnicu je preporučljivo koristiti u podizanju razine osviještenosti, razumijevanja i prihvaćanja kod djece.

Iduća slikovnica u seriji slikovnica izdavačke kuće Evenio autorskog dvojca Nataše Šunić Vargec i Jelene Brezovec (2021c) je *Ples slova* koja govori o disleksiji, disgrafiji i diskalkuliji. Autorice su posvetile slikovnicu „Svoj djeci kojoj slova „zaplešu“. Već na prvoj stranici upoznajemo Petra koji se pita:

„Zašto mi slova plešu po papiru? Zašto sam sporiji u čitanju? Zašto mi treba puno vremena da napišem jednu riječ? Kad treba pokazati lijevo, zašto uvijek pokažem desno? Zašto još nisam naučio na sat, a imam 10 godina?“

Glavni lik Petar ili kako ga od milja svi zovu Peru, učenik je četvrtoga razreda. Petar je angažiran dječak:

„Imam puno prijatelj, bavim se plivanjem i mačevanjem. Počeo sam učiti svirati gitaru i volio sam ići, ali su mi i note na papiru isto „plesale“, pa mi ih je bilo teško čitati i pratiti“.

Petar govori o svojim iskustvima sa slovima i školskim logopedom:

„Ponekad bi mi „plesala“ slova, a ponekad brojevi. Umjesto dobar, pročitao bih bodar, a umjesto patka pročitao bih gakta, umjesto mandarina pročitao bih nambarima, a posebno bi mi bila teška riječ za napisati vrtlarstvo, pa bih napisao vtasvo. Slova često vidim naopačke, kao da vidim njihov odraz u ogledalu, a tako ih onda i pišem. Teta logopeda u školi, s kojom nekoliko puta tjedno vježbam čitati i pisati, kaže da se to zovu „zrcalna slova“. Ona mi puno pomaže da vidim slova, da ih čujem, da ih uvježbam u pisanju, da budem brži kod čitanja i pisanja“.

Dječak priznaje da zbog takvih iskustava ne voli čitanje, pisanje i računanje, ali da voli svoje školske prijatelje koji su senzibilizirani, a to je jasno vidljivo iz Petrova iskustva: „Pomažu mi tako da mi daju svoje bilježnice za kod kuće pa doma prepisem sve što ne stignem napisati u školi“. Petar je tužan jer mu malo vremena preostaje za igru zato što puno vremena utroši na prepisivanje i uvježbavanje. Ovo

dječakovo iskustvo potkrijepljeno je ilustracijom na kojoj je glavni doživljaj čežnja za igrom – Petar sjedi za radnim stolom pored prozora i promatra dječju igru na igralištu. Petar čežne za društvom vršnjaka:

„Ipak i dalje me muči što mnogi moji prijatelji iz razreda idu na igralište poslije škole, druže se i igraju se, a ja moram uvijek ostajati na dopunskoj nastavi iz hrvatskog i matematike. Volio bih biti s njima da moji školski prijatelji postanu i prijatelji van škole. Volio bih se s njima družiti na rođendanima, u igraonicama, po kućama. Tužan sam jer ja gotovo i nemam vremena za igranje i druženje s djecom – ako nisam u školi i na dopunskoj nastavi, onda sam kod logopeda kod kojeg idem dva puta tjedno ili sam u jednoj posebnoj igraonici gdje mi također nastoje pomoći s plesom slova“.

Dječak iduće školske godine prelazi u predmetnu nastavu koju karakterizira više nastavnih predmeta, a svaki od njih predaje jedan učitelj. Autorica progovara o neupućenosti odgojno-obrazovnih djelatnika: „Neki od njih možda neće znati što je disleksija, disgrafija ili diskalkulija pa bi mi mogli zbog toga dati loše ocjene“. O ovom dijelu odgojno-obrazovni djelatnici negativno su portretirani iako postoji zakonska obveza individualizacije i prilagodbe programa te se takva praksa izbjegava. Petar polazi grupnu psihološku podršku koju vodi Sara – tamo slobodno govori o svojim osjećajima, slici o sebi i kako se nosi sa svojim uspjehom i neuspjehom u školi. Dječak Petar progovara o psihosomatici vezanoj uz strah i neuspjeh u školi, a ilustracija Jelene Brezovec donosi utješne geste odrasle osobe prema zabrinutom i tužnom Petru. Zbog problema u školi, saznajemo da je Petar promijenio školu. Novu, senzibiliziranu sredinu karakterizira učiteljica puna razumijevanja jer je i sama u djetinjstvu imala poteškoće s čitanjem i pisanjem. Petar svladava nove strategije učenja, među kojima i strategiju isticanja bojama. U priču ulazi novi lik, logoped Marina. Uz Marinu se osjeća sigurno i prihvaćeno, a osobito voli terapijskog psa kojeg tamo susreće te rad u vanjskom prostoru. Inovativan rad logopeda (boravak vani, terapijski pas) prikazan je realno i točno, a glavni lik govori o svojim osjećajima ugone i pozitivnosti čemu pridonose i vedre ilustracije. Petar ide na jahanje i na satove crtanja, a tu mu sve pomaže u razvoju bolje slike o sebi i samopouzdanju: „Znam da nisam glup i lijen ako imam teškoća u učenju“. Petar u pozitivnom tonu zaključuje:

„Ponosan sam i sretan kada sam uspješan u nečemu, a osjećam da postajem uspješan u mnogo stvari. I ocjene su mi se popravile pa možda ove godine prvi put prođem s pet. Mama, tata i braco su mi obećali da me vode preko ljeta bilo kuda poželim jer žele nagraditi moj rad i trud“.

Petar cijeni svoju podržavajuću obitelj: „Volio bih biti netko kao moji mama i tata, moj braco Igor, moje tete i stričeki koji mi pomažu. I ja bih jednoga dana želio olakšati nekome odlazak u školu, bez bolova, bez plača i razmišljanja je li pametan i radišan dječak ili djevojčica“.

No ipak, Petar osjeća da ima još nešto što želi, ima cilj kojem se raduje:

„Jedino bih još volio imati više vremena za sebe da se mogu družiti s ostalom djecom i imati najboljeg prijatelja. Najboljeg prijatelja još uvijek nemam i veselim se danu kada ću ga napokon upoznati“.

Slikovnica završava u pozitivnom duhu, a na kraju izdanja nalazi se stručni tekst autorice o disleksiji, disgrafiji i diskalkuliji. u kojem piše o uzrocima, intervenciji i dodatnim problemima koji se mogu pojaviti kod djece. S obzirom na kriterije za izbor inkluzivnih slikovnica i ovaj naslov autorica Nataše Šunić Vargec i Jelene Brezovec mogli bismo preporučiti kao alat u odgojno-obrazovnom procesu, osobito za mlađu školsku dob (razredna nastava).

Slika 10. Naslovnica slikovnice *Vedrina suncokreta*

Vedrina suncokreta (2021d) u izdanju kuće Evenio slikovnica je autorskog dvojca Nataše Šunić Vargec i ilustratorice Jelene Brezovec u kojoj govore o Miji, djevojčici s Downovim sindromom. Već prva ilustracija donosi umjetnički doživljaj glavne junakinje na kojoj Mia daje „peticu“ bojom oslikanim dlanom, sa širokim osmijehom i crvenom majicom na kojoj se žuti suncokret. Mia je šestogodišnjakinja koja ide u vrtić. Slikovnica je pisana u prvom licu što osigurava autentičnost iskaza i portretiranja lika djevojčice Mije. Sama za sebe, Mia kaže da je posebna i drugačija: „Puna sam veselja, topline, dragosti, no i tvrdoglavosti, svojeglavosti i brzine“.

Autorica prikazuje senzibilnost odgajateljica u vrtiću koje su Mijine teškoće prevele u kazališnu predstavu kojom su na nedirektni način djeci tipičnog razvoja pomogle da bolje razumiju i prihvate novu djevojčicu u odgojno-obrazovnoj skupini. Osim u vrtić, Mia ide logopedu Tini (pričalica Tina). Nakon rada s logopedom, Mia je rado oponaša i uči drugu djecu „fino govoriti“. Glavna junakinja govori o obilježavanju Svjetskog dana osoba s Downovim sindromom kada svi u vrtiću i njoj obitelji nose različite čarapice. Mia se kod kuće brine o suncokretu koji joj ponekad uvene, ali joj roditelji uvijek donesu novi: „Vele da sam ja njihov suncokret i da djecu poput mene zovu suncokreti“. Mia je sretna:

„Volim za sebe reći da sam sretna i da nikad ne bih voljela biti neka druga djevojčica, jer ta djevojčica ne bi mogla biti mamin i tatin suncokret, velika maza baka i djedova, a i djevojčica koja svake godine stavi različite čarape“.

Djevojčica govori o svojim iskustvima u bolnici, bila je često u bolnici jer su joj odmah po rođenju otkriveni problemi sa srcem (sklonost urođenim kardiološkim bolestima). Za vrijeme jednog od mnogih boravaka u bolnici, Mia susreće desetogodišnjeg dječaka Lukasa koji ide na operativni zahvati očiju. Mia i Lukas se sprijateljuju, a Mia ga svakodnevno posjećuje dijeleći s njim slatkiše i sokove. Nakon izlaska iz bolnice, Lukas i Mia se nastavljaju družiti. Lukas Miji govori o svojim dogodovštinama u školi, mačevanju i radionicama podrške za djecu rastavljenih roditelja, a Mia dijeli svoja iskustva sa svojih terapija. Pokazuje osjetljivost za Lukasove osjećaje tuge i tješi ga fizičkim gestama i osmijehom je ilustrirano toplom i podržavajućom scenom u slikovnici. Slika prikazuje tužnog dječaka koji posturom tijela svjedoči o svojim osjećajima, a pored njega u gesti utjehe je Mia u kao suncokret žutoj haljinici, nasmiješena i sa šarenim čarapicama:

„Priateljstvo s Lukasom je najljepše što mi se dogodilo. Imam najboljeg prijatelja kojeg volim, koji me voli, koji me puno naučio, s kojim putujem kroz život djeteta koje nije suncokret. S Lukasom mogu barem malo biti kao svi drugi i maštati takav život“.

Mia je vrlo zaposlena, a autorica točno i vjerodostojno prikazuje rehabilitacijske postupke i terapije – striček Marko fizioterapeut koji vježba Mijine „miške“.

Mia se ovako opisuje:

„Volim biti mali šareni suncokret, a i da sve mogu raditi kao djeca koja nisu suncokreti. Znam da sam drugačija jer kao prvo moje oči su „kose“, moj nos i moja usta su manja, moje šake su kraće, imam veliki problem sa srcem, s probavom i očima. Pitao me Lukas kako se desilo to da imam Downov sindrom. Rekla sam samo: Ti imaš 46 kromosoma, a ja imam 47 kromosoma.“ Zafrkavam se sa svima da ja vrijedim više jer imam višak kromosoma“.

Autorica uvodi humor u priču čime svjedoči da djeca s teškoćama u razvoju mogu razumjeti i sama proizvoditi humor. Mia primjećuje da baš i ne zna što znači imati slobodno vrijeme jer čak i posve svakidašnje situacije poput šetnje u njenom životu su posvećene učenju. Mia svoja promišljanja završava u pozitivnom tonu i želji da otputuje izvan Hrvatske o čemu joj je pričao prijatelj Lukas. Na kraju slikovnice nalazi se znanstveno-popularni tekst o Downovom sindromu, karakterističnim obilježjima s naglaskom na iznimnu važnost rane intervencije i uključivanjem osoba s Downovim sindromom u društvo. S obzirom na smjernice za izbor inkluzivne literature (Prater i sur., 2006) mogli

bismo ovu slikovnicu preporučiti za korištenje u odgojno-obrazovnom procesu za djecu predškolske i rane školske dobi.

4.2. Latentna analiza sadržaja i interpretacija

Pri interpretaciji rezultata latentnom analizom nastoji se odgovoriti na pitanje o čemu se zaista govori u analiziranim jedinicama (Bergtsson, 2016). Izabrane slikovnice prikazuju likove i situacije koje potiču djecu na razmišljanje. Djeca izložena pažljivo i metodički izabranim slikovnicama ostvaruju dobrobit u tri područja: osviještenosti, razumijevanju i prihvaćanju.

U slikovnicama objavljenim na hrvatskom jeziku u razdoblju od 2005. do 2022. godine likovi s djece s teškoćama u razvoju prikazuju se kroz različite teme koje su kategorizirane u ove skupine: emocije djeteta s teškoćama u razvoju, odnos djeteta s teškoćama u razvoju s braćom i sestrama, odnos djeteta s teškoćama u razvoju s roditeljima, odnos djeteta s teškoćama u razvoju s vršnjacima, nepoželjna ponašanja djeteta s teškoćama u razvoju, teškoće u odgojno-obrazovnoj ustanovi koje doživljava dijete s teškoćama u razvoju te podrška stručnjaka djetetu s teškoćama u razvoju.

Tablica 15. Analiza tema u slikovnicama koje prikazuju djecu s teškoćama u razvoju

tema	slikovnica – označena rednim brojem prema popisu analiziranih slikovnica (Tablica 3. Slikovnice)
emocije djeteta s teškoćama u razvoju	2., 3., 4., 10., 11., 12., 15., 17., 18., 20., 21., 22., 23., 24., 26.
odnos s braćom i sestrama	5., 8., 13., 19., 21., 22., 23., 24., 26.
odnos s roditeljima	2., 3., 4., 10., 11., 21., 22., 23., 24., 26.
odnos s vršnjacima	1., 6., 7., 9., 14., 16., 18., 22., 23., 24., 27.
nepoželjna ponašanja	2., 9., 11., 17., 21., 24.
teškoće u odgojno-obrazovnoj ustanovi	1., 4., 5., 6., 13., 17., 21., 23., 27.
podrška stručnjaka	5., 8., 10., 12., 13., 17., 21., 22., 23., 24., 26.

U temi emocije i emocionalni svijet djeteta s teškoćama u razvoju autori slikovnica prikazuju spektar emocija iz perspektive djeteta s teškoćama u razvoju. Uočeni su pozitivni aspekti ovoga pristupa jer su emocije prikazane iskreno i dostupno dječjem razumijevanju svijeta i osjećaja. Slikovnice progovaraju o ljutnji, tuzi, zabrinutosti, ali isto tako o sreći i prihvaćanju. Prikazuje se cijeli spektar emocija slično kao i u prikazu likova tipičnog razvoja u drugim slikovnicama namijenjenim ciljanoj čitačkoj publici. O emocionalnom svijetu lika djeteta s teškoćama osobito detaljno progovaraju slikovnice autorskog tima Šunić Vargec i Brezovec (2021) oslikavajući dijapazon osjećaja poput tuge,

ljutnje, zabrinutosti, nadanja i sreće. Osjećaj sreće prikazuje i Vedran, glavni lik slikovnice *Priča o Vedranu* (Barićević i Milinović, 2016). Vedran se voli smijati i po tome je poznat. Osjeća se sretno u prirodi, kada se brine o čistoći okoliša, kada nekome pomogne ili se osjeća članom skupine:

„A kada je kod kuće, rado se igra na ulici s djecom. Djevojčice ga čuvaju, a on se ponaša kao njihov zaštitnik. Dvostruko je veći od njih i pomalo je neobično vidjeti ih u igri zajedno. Nama jest neobično, ali na Vedranovu licu je tada izraz čiste radosti“ (Barićević i Milinović, 2016).

Tema odnosa djeteta s teškoćama s braćom i sestrama također je pristupačna mladim čitateljima. Izabrane slikovnice prikazuju odnose među braćom i sestrama i to iz dvije perspektive – perspektive djeteta s teškoćama u razvoju ili perspektive brata ili sestre tipičnog razvoja. Analizom slikovnica koje tematiziraju ovu kategoriju utvrđeno je da likovi djece s teškoćama u razvoju u odnosima s braćom i sestrama pronalaze razumijevanje i prihvaćanje. Osobito slikovito i kvalitetno opisuje odnos među braćom od kojih je jedno dijete s oštećenjem vida slikovnica *Baš imam sreće!* (Schimel i Mayoraga, 2021). Ova slikovnica dobitnica je međunarodnog priznanja izvanrednih knjiga za mlade s invaliditetom u 2021. godini. Samo jedna slikovnica *Osmijeh moje sestre* (Jurić i Bartulović, 2016) progovara o osjećaju ljubomore i osamljenosti sestre tipičnog razvoja, no na kraju slikovnice, dvije sestre ipak pronalaze sreću u međusobnom kontaktu.

U kategoriji odnosa djeteta s teškoćama u razvoju s roditeljima istaknuti su pozitivni aspekti poput razumijevanja i pružanja podrške. Obiteljske okolnosti života likova koje prikazuju djecu s teškoćama u razvoju su primjereno i realistično prikazane, a slikovnice koriste jezik primjeren razumijevanju djeteta predškolske i rane školske dobi. Autorice Šunić Vargec i Brezovec (2021) odlaze korak dalje pa se osvrću i na unutarjni emocionalni svijet roditelja dostupan djetetu s teškoćama u razvoju kojeg su opisale u slikovnici *Ljepota razlika*:

„Volio bih da nisam puno vidio i gledao zabrinute i tužne majčine oči i da nisam čuo kako razgovara s tatom i pita se kako ću ja „sam“ kad njih ne bude.“ (Šunić Vargec i Brezovec, 2021)

Tema odnosa djeteta s teškoćama u razvoju s vršnjacima zastupljena je u jedanaest slikovnica. Čestoća ove teme jasno oslikava važnost vršnjaka u životu djece s teškoćama u razvoju. Slikovnice u ovoj skupini portretiraju likove djece s teškoćama u razvoju multidimenzionalno tako da čitatelju postaje jasno da je teškoća samo dio onoga što lik jest, a na cijela osobnost, a to pridonosi lakšem povezivanju. Prikazivanje kvalitetnih i ispunjavajućih odnosa s vršnjacima može doprinijeti smanjenju strahova i tjeskobe kod djece tipičnog razvoja što ostavlja prostor da se negativni stereotipi zamijene pozitivnim stavovima kako navode i istraživači Altieri (2008) i Blaska (2004). Osim prikaza pozitivnih

iskustava kao što je primjer u slikovnici *Ja sam Lovro* (Tschirren, Hächler i Mambourg, 2016) u kojoj Lovro, dječak s poremećajem iz spektra autizma, ostvaruje prijateljstvo s Leonom i Anom, rješava zagonetku nestale mačke i u zajedništvu s prijateljima realizira zahtjevan školski zadatak, vršnjaci mogu biti prikazani i kao izvor frustracije, tuge, zabrinutosti i želje za ostvarivanjem prijateljstava ili pripadanja vršnjačkoj skupini:

„Jako, jako, ali baš jako volim sport. Pogotovo nogomet. Prije plivanja išao sam na nogomet, ali tamu su mi se djeca rugala, bježala od mene i ismijavala me zbog toga kako govorim. Ponavljali su sve što bih ja rekao i ona se tome smijali. To me jako ljutilo i činilo jako tužnim i više nisam htio ići na nogomet.“ (Šunjić Vargec i Brezovec, 2021b)

„Jedino bih još volio imati više vremena za sebe da se mogu družiti s ostalom djecom i imati najboljeg prijatelja. Najboljeg prijatelja još uvijek nemam i veselim se danu kada ću ga napokon upoznati.“ (Šunjić Vargec i Brezovec, 2021c)

Nepoželjna ponašanja koja pokazuje dijete s teškoćama u razvoju i način kako se okolina i ono samo nosi s time prikazano je u šest slikovnica. Slikovnice realistično progovaraju o nepoželjnim ponašanjima na djeci razumljiv način što pridonosi iskrenosti i razumijevanju koje se pobuđuje kod čitatelja. Detaljne opise nepoželjnih ponašanja donosi slikovnica *Ljepota razlika* u kojoj glavni lik Tin (dječak s poremećajem iz spektra autizma) govori o tome što on sam doživljava:

„I kad sam sretan, i kad sam tužan, i kad sam ljut, ja vičem ili plješćem. Neki kažu da vrištim, da urlam. Ne znam... Ja sebe ne čujem tako. Ja samo znam da nisam sretan i da se ne osjećam dobro. Ponekad me tada boli i glava, trbuh, a ponekad sam se znao i zbog toga popiškiti.“ (Šunjić Vargec i Brezovec, 2021a)

Teškoćama u odgojno-obrazovnoj ustanovi bavi se trećina analiziranih slikovnica. Uočeni su pozitivni aspekti odgojno-obrazovne ustanove i stručnjaka poput odgajatelja i učitelja, stručnih suradnika koji djetetu s teškoćama pružaju potporu, ali i negativnih aspekata koje dijete doživljava u ustanovi poput nerazumijevanja, kažnjavanja ocjenom i odbacivanja. Analizirane slikovnice ipak u većini slučajeva promoviraju pozitivan odnos prema djetetu s teškoćama u razvoju. Kompetentan stručnjak odgojno-obrazovnog profila, odgajatelj djece rane i predškolske dobi, prikazan je i u slikovnici *Vedrina suncokreta*:

„U vrtiću imam tetu Maju, koja zna kako sa mnom i pohađam redovan vrtić. Djeca su me na početku čudno gledala, no tete su napravile jednu predstavu u kojoj su djecu upoznale s Downovim sindromom. Nakon toga su me djeca u vrtiću dobro prihvatila, znaju da sam drugačija, ali posebnija.“ (Šunjić Vargec i Brezovec, 2021d)

Podrška stručnjaka djeci s teškoćama u razvoju vidljiva je kao tema u jedanaest slikovnica. U ovoj kategoriji uočljiv je pozitivan aspekt i trend promoviranja rane intervencije. Slikovnice koriste odgovarajuću terminologiju, a odgojno-obrazovni i edukacijsko-rehabilitacijski procesi prikazani su točno i primjereno. Najčešće spominjani stručnjaci su ovih profila: logoped, psiholog, edukacijsko-rehabilitacijski stručnjak, fizioterapeut i radni terapeut. Autori pokazuju senzibilnost za ovo područje te slikovnicama ohrabruju, osnažuju i potiču na primjenu znanja i vještina različitih profila stručnjaka.

Interpretacija podataka u skladu s latentnom analizom pokazuje da se u izabranim djelima govori o osviještenosti. Sva djeca u svom okružju susreću širok spektar različitosti, kako kod svojih vršnjaka tako i kod odraslih. Fenomen osviještenosti definiramo kao znanje o tome da nešto postoji i da je važno (Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2023). Osviještenost je prvi korak ka promoviranju pozitivne i vjerodostojne percepcije osoba s invalidnošću i djece s teškoćama u razvoju. Analizirane slikovnice usmjeravaju na uočavanje sličnosti među djecom osim što prikazuju različitost, a to je posebice vidljivo u djelima autora Šunjić Vargec i Brezovec (2021), Freudiger (2016), Moore-Mallinos i Fabrega (2009), Pongrašić i Jelić (2021), Schimel i Mayorga (2021) te Tschirren, Hächler i Mambourg (2016). Autori kroz priču i portretirani lik djeteta s teškoćama u razvoju donose shvaćanje o tome kako je to živjeti život s teškoćom te prihvaćanje individualne različitosti.

Korak dalje u latentnoj analizi otkriva vrijednost razumijevanja koju tumačimo kao sposobnost shvaćanja zašto se ljudi ponašaju na određeni način te volju da im oprostimo kad učine neku grešku (Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2023). Za razliku od osviještenosti kada se koristimo znanjem o postojanju nekoga ili nečega što je važno, u konstrukt razumijevanja ističe se viša razina uključenosti pojedinca (čitatelja) vidljiva u sposobnosti shvaćanja zašto se netko ponaša na određeni način. Zbog navedenih argumenata važno je pomoći djeci da razumiju određenu teškoću i s njom povezane različite aspekte ponašanja. Slikovnice dopuštaju djetetu da istražuje svakidašnji život i izazove s kojima se suočavaju glavni likovi kako bi bolje razumjeli same sebe, svoje osjećaje, ali i druge. Konstrukt razumijevanja osobito je prisutan u slikovnicama autora Šunjić Vargec i Brezovec (2021), Freudiger (2016), Moore-Mallinos i Fabrega (2009), Pongrašić i Jelić (2021), Schimel i Mayorga (2021), Tschirren, Hächler i Mambourg (2016) te Tihi-Stepanić i Zlatić (2021).

Prihvaćanje je treći teoretski konstrukt kojeg definiramo kao proces dopuštanja nekome da se priključi nečemu kao član grupe (Oxford Advanced Learner's Dictionary, 2023). Važan ishod inkluzivnog odgoja i obrazovanja je prihvaćanje i pripadanje pojedinca određenoj društvenoj grupi. U analiziranim slikovnicama uočeno je češće pripadanje lika s teškoćama u razvoju homogenim grupama uglavnom sastavljenih zbog psihološke podrške (Šunjić Vargec i Brezovec, 2021). Slikovnica autorskog trija Barbare Tschirren, Pascale Hächler i Martine Mambourg (2016) *Ja sam Lovro* potvrđuje koncept

prihvatanja jer glavi lik Lovro, dječak s poremećajem iz spektra autizma, postaje ravnopravan član male grupe prijatelja. Leon i Ana, likovi u slikovnici koji prikazuju djecu tipičnog razvoja, prihvaćaju Lovru i zajedničkim trudom spašavaju mačku te uspješno prezentiraju školski zadatak. U ovoj slikovnici vidljiva su sva tri konstrukta – od osvještavanja, razumijevanja pa sve do prihvatanja. Lik Lovre multidimenzionalno je prikazan, a njegova želja da ima prijatelje ostvarena je zahvaljujući Lovrinu angažmanu te osviještenosti, razumijevanju i prihvaćanju likova Leona i Ane.

Postavljeno istraživačko pitanje o portretiranju likova djece s teškoćama u razvoju prikazanim u slikovnicama objavljenim na hrvatskom jeziku u periodu od 2005. do 2022. godine svoj odgovor nalazi u socijalnoj perspektivi, multidimenzionalnom oslikavanju likova, vjerodostojnosti i naglašavanju sličnosti među djecom. U analiziranim slikovnicama primjećuje se da su likovi djece različitih sposobnosti dobili svoj glas, literarnu autonomiju te da šire poruku o inkluziji i različitosti. Potrebno je graditi sliku različitih mogućnosti bez pojednostavljivanja i uopćavanja složenih iskustava kad je riječ o prikazu osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju.

Ograničenja istraživanja:

Kao ograničenja ovoga rada navodi se vjerojatnost da u analizu nisu uvrštene sve dostupne slikovnice izdane u navedenom periodu koje su dostupne u Republici Hrvatskoj. Osim toga, procedura triangulacije u istraživanju nije mogla biti izvedena zbog prisutnosti samo jednog istraživača. Triangulacija u kojoj bi najmanje dva istraživača izvela analizu neovisno jedan o drugome te nakon toga diskutirala o rezultatima i o njima se usuglasila dovela bi do povećanja valjanosti rezultata (Bengtsson, 2016). Prijedlozi za buduća istraživanja o ovoj temi odnose se na istraživanja inkluzivne literature u vrtičkim odgojno-obrazovnim skupinama i školskim razrednim odjeljenjima. Zanimljivo bi bilo saznati rezultate akcijskih istraživanja temeljenih na inkluzivnoj literaturi s obzirom na razvoj dječjih građanskih kompetencija te dječjeg osobnog i socijalnog razvoja.

5. Zaključak

Slikovnica je prva djetetova knjiga i osnovni alat rane pismenosti. Slikovnice djeci pružaju sigurno ozračje za istraživanje različitih doživljaja, iskustava i emocija. U ovom radu zanima nas prikaz djece s teškoćama u razvoju u slikovnicama. Slikovnice koje portretiraju i prikazuju djecu s teškoćama u razvoju kao likove dugo su bile rijetkost i u inozemnoj, a time i u domaćoj literaturi. Dječja literatura koja portretira likove djece s teškoćama i osoba s invaliditetom može služiti ako razvojni poticaj prema osviještenosti, razumijevanju i prihvaćanju osoba s invaliditetom i djece s teškoćama u razvoju. Izlaganje djece slikovnicama koje portretiraju likove djece s teškoćama u razvoju ili osoba s invaliditetom može voditi prema pozitivnijim interakcijama između djece s teškoćama i djece tipičnog razvoja, uz pojačavanje samopouzdanja i emocionalne sigurnosti kod djece s teškoćama u razvoju. Uz to, potrebno je djeci dati prostora da iznesu svoja mišljenja, potencijalno problematične perspektive i zablude o djeci s teškoćama u razvoju i osobama s invaliditetom.

Inkluzivna dječja literatura oslikava likove koji vode aktivan život, multidimenzionalne likove koji, između ostalog, imaju teškoću ili invaliditet. Rad donosi smjernice za odabir kvalitetnih slikovnica koje promiču inkluziju, osviještenost, prihvaćanje i razumijevanje uz metodičke smjernice za odgojno-obrazovne stručnjake. Uz kvalitetno vodstvo odgajatelja ili učitelja, djeca mogu dublje istražiti teme vezane za osobe s invaliditetom te postati bolje informirana što vodi boljem razumijevanju. Djeca tada, ne samo da steknu znanja o određenom oštećenju ili teškoći, nego razumiju likove kao kompleksna bića slična sebi. U ovom istraživanju primijenila se kvalitativna metodologija analize sadržaja. Svrha analize sadržaja jest organizirati prikupljene podatke na takav način da se može uvidjeti značenje. Za potrebe ovoga rada analizirano je 27 slikovnica koje su uključivale autorske slikovnice (jedan autor teksta i ilustracija) te slikovnice koje se sastoje od autorskog para tekstopisca i ilustratora, a u kojima se pojavljuje barem jedan lik djeteta s teškoćom u razvoju ili osobe s invaliditetom. U obzir su uzete slikovnice domaćih autora kao i prevedene slikovnice. Istraživanje je pokazalo da gotovo tri četvrtine analiziranih slikovnica likove oslikava multidimenzionalno što u priču donosi vjerodostojnost. Određivanje pripada li slikovnica socijalnoj ili medicinskoj perspektivi važno je pri analiziranju slikovnice kao inkluzivnog alata u suvremenoj odgojno-obrazovnoj praksi. Smatra se kako medicinska perspektiva izjednačuje teškoću ili oštećenje s osobom dok je poželjno je prevladavanje socijalne perspektive u kojoj je teškoća ili oštećenje gledana kao interakcija između individualnih karakteristika i okolinskih faktora, dakle, nije jedina odrednica portretiranog lika s teškoćama u razvoju (81,50% analiziranih slikovnica). Izabrane slikovnice prikazuju likove i situacije koje potiču djecu na razmišljanje. Djeca izložena pažljivo i metodički izabranim slikovnicama ostvaruju dobrobit u tri područja:

osviještenosti, razumijevanju i prihvaćanju. U analiziranim slikovnicama primjećuje se da su likovi djece različitih sposobnosti dobili svoj glas, literarnu autonomiju te da šire poruku o inkluziji i različitosti.

6. Literatura:

1. Adomat, D. (2014). Exploring Issues of Disability in Children's Literature Discussions. *Disability Studies Quarterly*, 34. 10.18061/dsq.v34i3.3865.
2. ALA (2023) American Library Association Association for library services to children: Caldecott Medal - Terms and criteria. <https://www.ala.org/ala/alsc/awardsscholarships/literaryawds/caldecottmedal/caldecottterms/caldecottterms.htm>. Pristupljeno 15. siječnja 2023.
3. Altieri, J. (2008). Fictional characters with dyslexia: What are we seeing in books? *Teaching Exceptional Children*, 41(1), 48–54.
4. Atipični (2023). <https://www.atipicni.hr/ableizam/> Pristupljeno 1. veljače 2023.
5. Ayala, E.C. (1999). "Poor little things" and "brave little souls": The portrayal of individuals with disabilities in children's literature. *Reading Research and Instruction*, 39(1), 103–117.
6. Barrie, J. M. (1995). *Petar Pan*. Zagreb: Profil international.
7. Batarelo Kokić, I. (2015). Nove razine interaktivnosti dječjih slikovnica. *Školski vjesnik*, 64 (3), 377-398. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/151350>
8. Bengtsson, M. (2016). How to Plan and Perform a Qualitative Study Using Content Analysis. *Nursing Plus Open*, 2, 8-14. <https://doi.org/10.1016/j.npls.2016.01.001>
9. Blaska, J. (2004). Children's literature that includes characters with disabilities or illnesses *Disability Studies Quarterly*, 24(1). <http://www.dsq-sds.org/article/view/854/1029>
10. Botelho, M.J., i Rudman, M.K. (2009). *Critical multicultural analysis of children's literature: Mirrors, windows, and doors*. New York, NY: Routledge.
11. Brlić-Mažuranić, I. (2007). Kako je Potjeh tražio istinu; Ribar Palunko i njegova žena. Zagreb: Večernji list.
12. Cameron, L. i Rutland, A. (2006). Extended contact through story reading in school: Reducing children's prejudice toward the disabled. *Journal of Social Issues*, 62(3), 469–488.
13. Državni pedagoški standard predškolskog odgoja i naobrazbe. *Narodne novine*, 63/08.
14. Dyches, T. T., Prater, M. A. i Leininger, M. (2009). Juvenile literature and the portrayal of developmental disabilities. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 44(3), 304–317.
15. Dyches, T.T. i Prater, M.A. (2000). *Developmental disability in children's literature: Issues and annotated bibliography*. Reston,

VA: Division on Mental Retardation and Developmental Disabilities, Council for Exceptional Children.

16. Dyches, T.T., Prater, M.A. i Cramer, S.F. (2001). Characterization of mental retardation and autism in children's books. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 36(3), 230–243.
17. Favazza, P., La Roe, J., Phillipsen, L. i Kumar, P. (2000). "Representing young children with disabilities in classroom environments." *Young Exceptional Children*, 3(3), 2-8.
18. Golos, D. B., Moses, A. M., i Wolbers, K. A. (2012). Culture or disability? Examining deaf characters in children's book illustrations. *Early Childhood Education Journal*, 40(4), 239–249. <https://doi.org/10.1007/s10643-012-0506-0>
19. HKD (2023) Hrvatsko knjižničarsko društvo. https://www.hkdrustvo.hr/hr/o_nama/. Pristupljeno 17. siječnja 2023.
20. Hugo, V. (2005). Zvonar crkve Notre-Dame. Zagreb: Globus media.
21. Innes, F. K. i Diamond, K. E. (1999). Typically Developing Children's Interactions with Peers with Disabilities: Relationships between Mother's Comments nad Children's Ideas About Dissabilities. *Pre-school Education*, Summer 1999.
22. Kleekamp, M.C. i Zapata, A. (2019). Interrogating Depictions of Disability in Children's Picturebooks. *TheReadingTeacher*, 72(5), 589– 597. <https://doi.org/10.1002/trtr.1766>
23. Korda, A. (2020). Thinking with pictures: Memory, imagination, and colour illustration in victorian teaching and learning. *Paedagogica Historica*, 56(3), 269-292. doi:10.1080/00309230.2018.1550520
24. Kurtts, S. A. i Gavigan, K. W. (2008). Understanding (dis)abilities through children's literature. *Education Libraries*, 31(1), 23–31.
25. Leininger, M., Dyches, T.T., Prater, M.A. i Heath, M.A. (2010). Newbery award winning books 1975–2009: How do they portray disabilities? *Education and Training in Autism and Developmental Disabilities*, 45(4), 583–596.
26. Lemoine, L. i Schneider, B. (2020). Autism Spectrum Disorder in French children's literature: an analysis of portrayals of children with autism in the light of the DSM-5. *Research in Autism Spectrum Disorders*. 80. 10.1016/j.rasd.2020.101675.
27. Martinović, I. i Stričević, I. (2011). Slikovnica: prvi strukturirani čitateljski materijal namijenjen djetetu. *Libellarium*, 4 (1), 39-63. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/92392>

28. Matthew, N. i Clow, S. (2007). Putting disabled children in the picture: Promoting inclusive children's books and media. *International Journal of Early Childhood*, 39(2), 65-78. <https://doi.org/10.1007/BF03178225>
29. McGrail, E. i A. Rieger. (2014). Humor in the disability children's literature: What are we seeing in this literature? *The Educational Forum Journal*, 78(3), 291-304. <https://doi.org/10.1080/00131725.2014.912368>.
30. Monoyiou, E. i Symeonidou, S. (2016). The wonderful world of children's books? Negotiating diversity through children's literature. *International Journal of Inclusive Education*, 20:6, 588-603, DOI: 10.1080/13603116.2015.1102338
31. Nacionalni kurikulum za rani i predškolski odgoj i obrazovanje. *Narodne novine*, 05/15.
32. Oxford Advanced Learner's Dictionary (2023). <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> Pristupljeno 15. ožujka 2023.
33. Pardeck J. T. (2005). Using Children's Books as an Approach to Enhancing Our Understanding of Disability. *Journal of Social Work in Disability & Rehabilitation*, 4:1-2, 77-85, DOI: 10.1300/J198v04n01_05
34. Pennell A. E., Wollak B. A. i Koppenhaver D. A. (2017). Respectful representations of disability in picture books. *The Reading Teacher*, 71(4), 411–419
35. Petrović-Sočo, B. (1997). *Dijete, odgajatelj, slikovnica: akcijsko istraživanje*. Zagreb: Alinea.
36. Pintar, Ž. i Kosec, K. (2022). Dječja slikovnica u perspektivi suvremenog roditelja. *Magistra ladertina*, 17 (1), 107-119. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/284052>
37. Prater, M. A., Dyches, T. T. i Johnstun, M. (2006). Teaching Students About Learning Disabilities Through Children's Literature. *Intervention in School and Clinic*, 42(1), 14–24. <https://doi.org/10.1177/10534512060420010301>
38. Pravilnik o osnovnoškolskom i srednjoškolskom odgoju i obrazovanju učenika s teškoćama u razvoju. *Narodne novine*, 24/15.
39. Prince, A. M. T. i Hayden, H. E. (2022). Repositioning Disability in Children's Picture Books Through Classroom Read-Alouds. *Teaching Exceptional Children*, 55(1), 30–38. <https://doi.org/10.1177/00400599211038299>
40. Programsko usmjerenje odgoja i obrazovanja predškolske djece (1991). *Glasnik Ministarstva prosvjete i kulture*, br. 7/8, 18. lipnja 1991.
41. Rieger. A. i McGrail, E. (2015) Exploring Children's Literature With Authentic Representations of Disability. *Kappa Delta Pi Record*, 51:1, 18-23, DOI: [10.1080/00228958.2015.988560](https://doi.org/10.1080/00228958.2015.988560)
42. Rowling, J. K. (2000). *Harry Potter i kamen mudraca*. Zagreb: Algoritam.

43. Sigurjónsdóttir, H.B. (2015). Cultural Representation of Disability in Children's Literature. In: Traustadóttir, R., Ytterhus, B., Egilson, S.T., Berg, B. (eds) *Childhood and Disability in the Nordic Countries. Studies in Childhood and Youth*. Palgrave Macmillan, London. https://doi.org/10.1057/9781137032645_8
44. Sotirovska, V. i Vaughn, M. (2022). The Portrayal of Characters with Dyslexia in Children's Picture Books. *Early Childhood Education Journal*. 50. 10.1007/s10643-021-01196-z.
45. Spyri, J. (1990). *Heidi*. Zagreb: Mladost.
46. Tondreau, A. i Rabinowitz, L. (2021). Analyzing Representations of Individuals with Disabilities in Picture Books. *The Reading Teacher*, 75(1), 61-71. <https://doi.org/10.1002/>
47. UNESCO (1994). *World Conference on Special Needs Education: Access and Quality; final report*. Salamanca, Spain, 7-10 June 1994.
48. Wilkins, J., Howe, K., Seiloff, M., Rowan, S. i Lilly, E. (2016). Exploring elementary students' perceptions of disabilities using children's literature. *British Journal of Special Education*, 43(3), 233–249.
49. Williams, S. Q., Inkster, C. D. i Blaska, J. (2005). The Joan K. Blaska collection of children's literature featuring characters with disabilities or chronic illness. *Journal of Children's Literature*, 31(1), 71–78
50. Zakon o predškolskom odgoju i obrazovanju. *Narodne novine*, [10/97](#), [107/07](#), [94/13](#), [98/19](#), [57/22](#).
51. Zakon o Registru osoba s invaliditetom. *Narodne novine*, 63/22.

7. Popis slikovnica:

1. Babić Višnjić, S. i Kugler, B. (2019). Kako smo gradili kuću. Zagreb: Naklada Semafora.
2. Barićević, C. i Milinović, S. (2016). Priča o Vedranu. Zagreb: L'Arche Korablja Arka.
3. Brezinova, I. i Llpashtica, M. (2005). Dora i naočale. Zagreb: Pučko otvoreno učilište "Korak po korak".
4. Brođanac, M. i Guljašević Kuman I. (2022). Lanina škola. Zagreb: Naklada Ljevak.
5. Freudiger, A. (2016). Moj veliki brat Matija : kako djeci objasniti ADHD. Jastrebarsko: Naklada Slap.
6. Jelić, A. P. (2010). Djevojčica i knjiga. Karlovac: Centar za neohumanističke studije.
7. Jurić, S. i Bartulović, A. (2016). More, nebo i zvijezde. Zagreb: Alfa d.d.
8. Jurić, S. i Bartulović, A. (2016). Osmijeh moje sestre. Zagreb: Alfa d.d.
9. Jurić, S. i Bartulović, A. (2016). Suncokret pognute glave. Zagreb: Alfa d.d.
10. Kirchmayer, T. (2021). Najposebniji dar. Zagreb: Omolab komunikacije.
11. Klarin-Petrina, M. i Jelinčić, M. (2017). Šarene čarapice. Tisno.
12. Marasović, D. i Kelemen M. (2020). Bepo i patuljak Neznam. Zagreb: FoMa.
13. Moore-Mallinos, J. i Fabrega, M. (2009). Moj brat je autist. Zagreb: Neretva.
14. Moore-Mallinos, J. i Fabrega, M. (2009). Moja prijateljica ima Downov sindrom. Zagreb: Neretva.
15. Percival, T. (2020). Posve Norman. Zagreb: Profil knjiga.
16. Petigny, A. i Delvaux, N. (2008). Petra i novi prijatelj. Zadar: Forum.
17. Petrlik Huseinović, A. (2014). Jan Vjetroviti. Zagreb: Kašmir promet.
18. Pongračić, Z. i Jelić M. (2021). Što sve mogu sa svojih šest nogu. Zagreb: Knjiga u centru.
19. Schimel, L. i Mayorga J. C. (2021): Baš imam sreće!. Zagreb: Kreativna mreža.
20. Šesto, S. (2021). Dječak i lampa. Zagreb: Semafora.
21. Šunić Vargec, N. i Brezovec, J. (2021a). Ljepota razlika. Varaždin: Evenio.
22. Šunić Vargec, N. i Brezovec, J. (2021b). Pjev riječi. Varaždin: Evenio.
23. Šunić Vargec, N. i Brezovec, J. (2021c). Ples slova. Varaždin: Evenio.
24. Šunić Vargec, N. i Brezovec, J. (2021d). Vedrina suncokreta. Varaždin: Evenio.
25. Tan, S. (2015). Crveno stablo. Zagreb: ArTresor.
26. Tihi-Stepanić, J. i Zlatić, T. (2021). Plavi dan. Zagreb: Sipar.
27. Tschirren, B., Hächler, P. i Mambourg, M. (2016). Ja sam Lovro. Jastrebarsko: Naklada Slap.

8. Popis tablica i slika u tekstu

Popis tablica tekstu :

Tablica 1. Kriteriji za određivanje kvalitetne literature (Prater i sur., 2006, str. 16)

Tablica 2. Metodički slijed aktivnosti vezanih za slikovnicu koja problematizira osobe s invaliditetom ili djecu s teškoćama u razvoju (Prater i sur., 2006, str. 20)

Tablica 3. Slikovnice

Tablica 4. Frekvencija i postotak slikovnica domaćih i stranih autora

Tablica 5. Frekvencija portretiranih teškoća u razvoju / invalidnosti u analiziranim slikovnicama (1)

Tablica 6. Frekvencija portretiranih teškoća u razvoju / invalidnosti u analiziranim slikovnicama (2)

Tablica 7. Preporuka Hrvatskog knjižničarskog društva

Tablica 8. Perspektiva pripovjedača

Tablica 9. Portretirani muški i ženski likovi s teškoćama u razvoju

Tablica 10. Multidimenzionalno portretiranje likova s teškoćama u razvoju

Tablica 11. Perspektiva prikazana u slikovnici

Tablica 12. Teme

Tablica 13. Okružje

Tablica 14. Dodatak slikovnici

Tablica 15. Analiza tema u slikovnicama koje prikazuju djecu s teškoćama u razvoju

Popis slika tekstu:

Slika 1. Razvoj vrijednosti kroz slikovnicu (Prater i sur., 2006)

Slika 2. Prikaz dizajna istraživanja (adaptirano prema Bergtsson, 2016)

Slika 3. Naslovnica slikovnice Plavi dan

Slika 4. Naslovnica slikovnice Baš imam sreće!

Slika 5. Naslovnica slikovnice Djevojčica i knjiga

Slika 6. Zadnja korica slikovnice Djevojčica i knjiga

Slika 7. Naslovnica slikovnice Ljepota razlika

Slika 8. Naslovnica slikovnice Pjev riječi

Slika 9. Naslovnica slikovnice Ples slova

Slika 10. Naslovnica slikovnice Vedrina suncokreta